

BEOGRAD, 15. MAJ 1965.

List izlazi svake druge subote

Cena pojedini primerku 30 dinara

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

NE ZABORAVITI

ODAVNO SMO navikli da na mir i rat gledamo otvorenih očiju, ponekad čak s hladnim rasudišnjem, pa i flegmatičnošću. Kao da se radi o nekom drugom a ne o nama, o našoj sudsibini. Kao da se ono što se do nedavno događalo, i što se još uvek na ponekim tačkama zemaljskog šara događa, nije u našem životu, u životu naše (i naših) generacija, zbiljski, izistinski održalo i ostavilo svoj pečat i odraz u našoj duši. Ponekad se ponekom od nas, i to je u ljudskoj prirodi, učini kao da je sve to bio neki bolestan san. Reč je ovde, u stvari, o onima koji su, nedavno, smatrali da su Koreja, Indokina, Alžir dovoljno daleko od nas i da je glavno da je na našim granicama mir, da su Kongo, Angola ili, danas, Vijetnam takođe, hvala bogu, daleko, i da će nas gorka čaša, valjda, nekako mimoći.

U čovekovoj je prirodi da se prilagođava svim okolnostima i svim situacijama koje sam život donosi. Ta lepa i ponekad korisna osobina postaje ozbiljna opasnost kad, u određenim uslovima, uspavljuje svest, umrtvjuje energiju pred pretnjama opasnim po svetski mir, pa ma otkud one dolazile i ma koliki bio njihov obim. Ne tordimo da su ove i ovakve tendencije i gledišta ona koja su u našoj sredini preovlađujuća. Naprotiv. Ali, ako ne postoje, u ovom pravcu, neka jasnije izražena shvatana, jer su gotovo nemoguća u zemlji koja je nedavno toliko prepatisala od ratnih strahota i razaranja, nesumnjivo je da izvesne inercije duha nismo sasvim lišeni.

O ratu, i onom prvom svetskom, koji mnogi od nas još pamte, i ovom drugom, koji je pre dvadeset godina završen pobedom nad fašizmom, postoji jedna ogromna literatura. Klasike i da ne navidimo, ranije ratove takođe.

Postavlja se ozbiljno pitanje pred svima nama koji, u bilo kom vidu, baratamo perom: koliko se ta literatura u prevaspitavanju ljudi poka zala uopšte efikasnom, ako je uopšte i pisana s namernom da prevaspitava, jer je očigledno da joj to ponekad i nije bio cilj? A ni potreba.

Tomovi i tomovi takozvana ratna literature leže pred nama; poneke od tih knjiga predstavljaju izistinske vrhunce književno-umetničkog stvaralaštva i služe za uzor u svakom pogledu. Pa ipak, u izvesnom broju slučajeva, čovek ne može da se otme utisku da ne tako beznačajan deo ove vrste književnosti predstavlja samo najpogodnije sredstvo za rasterećenje savesti i njihovih autora i traženje — zaborava. Možda je i to dobro i korisno, i svakako je i dobro i korisno, ako kao podtekst svemu stoji moralna osuda rata i nasilja putem rata. Isto to važi i za mnoge dobre ratne filmove, za mnoga dela publicističke i žurnalistike, naročito za ona memoarske prirode.

Samo, njihova sudsibina se često završava u rafovima biblioteka, odakle najčešće dolaze u ruke usamljenog čitaoca. A taj čitalac, naročito ako je mlad, često ne otkriva u njima njihovu pravu istinu i poruku, i pravi, suštinski smisao njihove angažovanosti i angažovanosti njihovih autora.

Nije redak slučaj da upravo ratni filmovi i ratna literatura samo razdražuju, u negativnom smislu te reči, maštu mlađih ljudi, željnih avanturnice i avanturističkih doživljaja.

I tada nastupa zaborav. Zaborav protiv kojeg se treba boriti u domovima, školama, društvenim i političkim institucijama i organizacijama. Srđa i na svakom mestu. I to utoliko pre, jer nas, danas, sa izvesnih strana, nama dobro poznati poviđaju da zaboravimo.

Sta svim ovim hoćemo da kažemo?

Najkraće rečeno: da nisu dovoljne samo dobre namere i lepe reči, nego i određena, svesna i organizovana, akcija svesnih ljudi koji znaju šta hoće i šta traže, i kako realizovati ono što se želi.

Ako je reč o piscima i uopšte ljudima koji se javno bave pisanim rečju, ne traži se od njih trenutno da krenu kao dobrotvori u Vijetnam ili u Kongo (mada se ponekad i to zahteva), nego da u svojim zemljama daju uzbunu protiv potpaljivača novog svetskog sukoba i mobilišu javno mnenje na stranu onih koji se bore za svoju slobodu i nezavisnost, a često i za goli život. Teorije o potrebi zaborava da je u drugom svetskom ratu pognuto šezdeset miliona ljudi (o invalidima i materijalnim razaranjima da i ne govorimo), da treba preći preko onog „što je bilo“, i jednostavno sunderom prebrisati teške uspomene, sve užase i počinjene zločine, samo pomazu onima koji uljuškaju svet da lokalni ratovi koje vode mogu da ostanu to što, zasad, jesu to jest lokalni. Radaju se nove minhenske teorije i trula shvatana o ustupcima politici sile i nasilja, o potrebi popuštanja predagresorima koji, opet, sa svoje strane, intervenišu mačem na određenim područjima, izjavljaju da su tobože spremni za „razgovore bez ikakvih uslova“. Cilj ovakvih bajki je očigledno da se uspava svetska javnost.

Ponekad se čoveku današnjice učini da su Hitler i Gebels, pored poznatih užasnih plodova svog razaračkog genija, ostavili za sobom i svoje naslednike.

Dužnost je savremenog pisca da, opet i ponovo, igra ulogu budioča, i da se pridruži onima koji danas čame u španskim i portugalskim zatorvima, ili onima koji se tuku u rogovima vietnamskim, ili u bilo kojem rovu duha, protiv carstva mraka i nasilja.

T. M.

20
GODINA
MIRA

Na niranberškom procesu pred međunarodnom prototom osuđena je ideja koja je odgovorna za najmonstruoznije zločine koje je istorija zapamtila. Ideja je osuđena, neki njeni propovednici su kažnjeni, ali kako nam pokazuje vreme u kome živimo, odluke pre dve decenije do nesene, nisu bile dovoljno dalekosežne. Ni jednu celu godinu čovečanstvo nije uživalo u potpunom miru. I danas, 20 godina posle završetka rata, obračun sa fašizmom nije okončan, borba protiv rata i dalje traje.

aktuelnosti

V KONGRES SAVEZA
KOMUNISTA SRBIJE

U BEOGRADU je počeo sa radom V kongres Saveza komunista Srbije na kome je Jovan Veselinov podneo referat »Društveno-politička aktivnost i zadaci Saveza komunista Srbije u razvijanju socijalističkih društvenih odnosa«. Drugog dana rada Kongres je radio po komisijama. U Komisiji za idejna i politička pitanja uvodnu reč za diskusiju dao je Miloš Drušović, iz čijeg izlaganja prenosimo tri fragmenta: o masovnoj kulturi, o stanju na univerzitetima i o problemu inteligencije.

„(...) Još uvek smo područje sa pretežno seoskim stanovništvom, obrazovna struktura stanovništva relativno je nepovoljna; skoro polovina radnika u našim fabrikama došla je neposredno sa sela; struktura zaposlenih u pogledu stručnosti veoma je nepovoljna (više od polovine radnika je polukvalifikovan i nekvalifikovan). Od ukupnog broja zaposlenih van poljoprivrede, oko 40% stanuje na selu. Karakteristično je da je od 15.943 direktora radnih organizacija u privredi i direktora sektora, 1961. godine bilo 33,2% sa nepotpunom osnovnom školom, a 48,6% sa srednjom. U onštinim organima ima 57,8% službenika sa osnovnom i nepotpunom srednjom školom, u srednjem 33%, u republici 29,7%. Još uvek imamo preko 20% nepismenog stanovništva,

15 DANA

a u nekim krajevima i 40–50%, itd. Svi ovi problemi još oštire se ispoljavaju u nerazvijenim krajevima naše Republike. (...)

Naročito pada u oči problem osnovnog obrazovanja i nepismenosti. Zabrinjavajuča činjenica da je polovina starosti 63.000 zaposlenih u privrednim organizacijama Srbije je nepismeno. U nekim novozgradenim privrednim organizacijama koje zapošljavaju pretežno žensku radnu snagu, procenat nepismenosti se kreće i preko 50%. Sasvim je nezadovoljavajuća činjenica da se od 340.725 nećim stanovnika u Srbiji (od 10 do 24 godine), kursevima za opismenjavanje obuhvata svega 1,17% godišnje. Ako bismo nastavili ovakav tempo opismenjavanja, likvidirali bismo nepismenost tek za 40 godina. Nije stvar samo u likvidiranju nepismenosti, nego i u ostvarivanju potpunog osnovnog obrazovanja. Naročito kod zaposlenog stanovništva, jer danas oko 50% novoupisanih ne zavrsavaju osnovnu školu. Poslednjih godina naglo je opao broj škola i odeljenja za osnovno obrazovanje, čak i u privrednim organizacijama, a u našoj Republici ima 44,2% zaposlenih koji imaju do četiri razređa osnovne škole. Nastale su teškoće u finansiraju, polaznici negde plaćaju polovinu, a negde ukupne troškove školovanja, što je, s obzirom da su u pitanju nekvalifikovani radnici, pre svega, skupo. Ravnodušnost mnogih radnih organizacija i političkih organa prema ovakvoj situaciji ne može se ničim pravdati. (...)

Ako dosadašnje reforme na Univerzitetu i početni oblici samoupravljanja nisu dali u svemu očekivane rezultate, članovi Saveza komunista se ne bi mogli opredeljivati za ugodnu poziciju nezadovoljstva i uveredenosti i pristajati na kritiku da su za sve teškoće i slabosti krivi — nerazumevanje »spoljnih faktora«, prosvetna politika i »birokratska administracija«. Jer, poznato je da postoje mnogobrojne unutrašnje slabosti: u programima, udžbenicima, u izvođenju nastave, u unutrašnjim odnosima — na primer, staleška solidarnost prilikom rezibornosti i zatvaranje vrata prirodnjem prticaju novih kadrova, pristrasnost u ocenjivanju naučnih rezultata, nedostatak objektivne naučne kritike, težnja za očuvanjem tradicionalnih struktura i odnosa, itd. — sve su to ozbiljne unutrašnje slabosti i smetnje od kojih zavisi kako će se ubuduće razvijati nauka, ljudski odnosi, kakve ličnosti će se formirati na Univerzitetu, toliko potrebne ovom našem društvu. Takve unutrašnje slabosti, konzervativne tendencije i otpori malodušnosti nisu retki. Ako je u dosadašnjoj reformi na univerzitetima bilo manje uspešnih ili pogrešnih poteza, a bil, ih je, najgori od svih mogućih poteza bio bi onaj koji bi vukao ka »starim dobrim vremenima«, ka zamrzavanju i okamenjivanju postojeće situacije i odnosa u jednom tako promenljivom društvu kao što je naše. (...)

Kulturna klma je kod nas veoma živa. Stvaraoči se sve više okreću našoj savremenosti. I pored pojedinačnih mišljenja da umetnost podleže nikakvoj idejnjoj i ideološkoj oceni, prevladuju shvatnja koja društvenu funkciju kulture i društveno angažovanje stvaraoca smatraju neophodnim. Eks-

tremna suprotstavljanja kulture politici i parolama: „Kultura kulturnim radnicima“, „Politika političarima“ preživelu je liberalna frazeologija, koja ne znači nikakvu borbu za slobodu i autonomiju kulturnog stvaralaštva, već težnju da se inaugurišu idejno-političke pozicije suprotne neposrednoj demokratiji i samoupravljanju. (...)

O problemima inteligencije može se govoriti na različite načine. Sta se pod tim pojmom može razumeti, ovde ne možemo izlagati. Intelektualaca možemo videti i u fizičkom radniku kao i u stručnjaku. U našim uslovima sve više nastaje ponižavajuća podela rada, u kojoj se jedni prosveteni duhovni stvaraoci, a drugi samo fizički radnici.

Mi ovde želimo da istaknemo dve stvari:

Prvo, da se ne smeju tolerisati pojavе birokratskog, i potcenjivačkog odnosa prema inteligenciji, čega kod nas ima u društveno-političkoj praksi — i u privrednim organizacijama, a i u gledanju na prosvetne radnike.

Dруго, u poslednje vreme u nekim teorijskim člancima i raspravama izražena je težnja ka fetišizaciji uloga jednog sloja inteligencije u socijalističkom društvu kao duhovne elite, kao sloja koji u društvenoj politici rada ima zadatak da razmišlja i samo daje kritiku postojećeg društva, njegovih ustanova i odnosa. Oni izražavaju nostalгију za jednom utopiskom, „duhovnom“ vlašću, žele da budu „na distanci“ prema onome što nazivamo tekućom praksom i ideologijom, kako bismo „nepristrasno“ i „objektivno“ posmatrali stvarnost. Najčešće se to vezuje sa idejom borbe za slobodu nauke i kulture. Postavlja se pitanje kako ne može da bude „kritička savest“ i svest svoga vremena“ a da ne „spro-

Nastavak na 2. strani

15 DANA

vodi ideje" i da ne bude borac, izložujući se u neku lažnu stvarnost, mistificujući svoju ulogu kao neku višu aktivnost, nezavisno od borbe koju vode radni ljudi kod nas i ne uključujući se u tu borbu. Ma koliko mi ne bili zadovoljni onim što smo stvorili, ta se stvarnost ne može promeniti samo rečima. Stvoriti materijalna dobra, humanizirati čoveka, razviti društvene odnose, moral, način, ne može se samo rečima ili buntom protiv "otuđene prakse". Iuzije su ovom izuzetnom položaju i ravnovođnost prema praktičnoj i političkoj borbi nisu prava reakcija na staljinistički dogmatizam ili na maki drugi politički pragmatizam, kako se to ponekad predstavlja.

PROTIV KABADAHILUKA

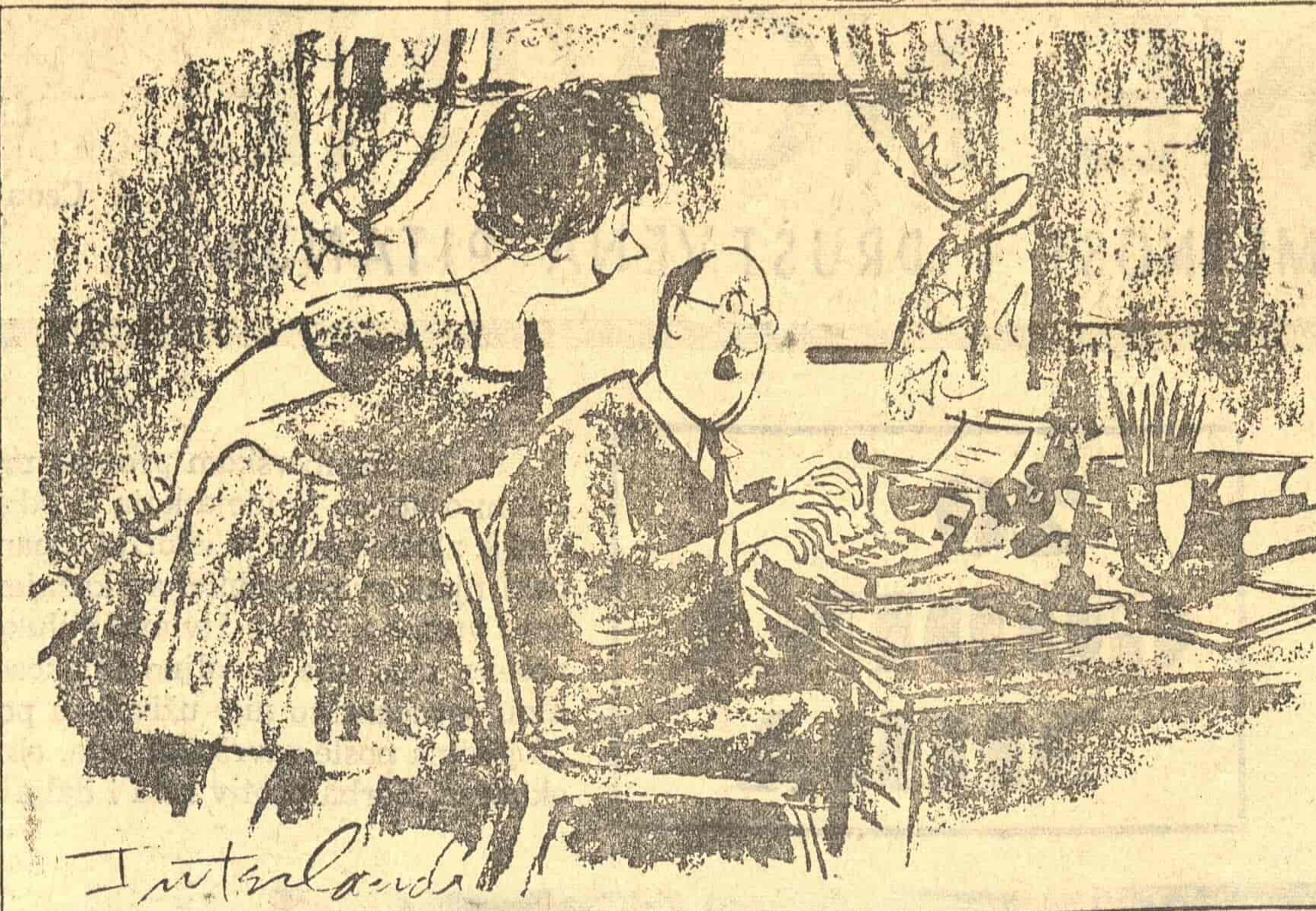
U PRIŠINSKOM "Jedinstvu" objavljen je 1. maja intervjū koji je Oskar Davičao dao saradniku lista. Smatrajući da veći deo naše kulturne javnosti nije, verovatno, bio u mogućnosti da se upozna sa tim tekstom, prenosimo veći njegov deo, smatrajući da će Davičova mišljenje o izvesnim vidovima našeg književnog života, kao i ton kojim je to mišljenje saopšteno, biti zanimljivi za naše čitaocе.

... — Sta Vam je u našoj literaturi manje radosno?

— Mnogo toga. Ali pre svega neotpori naše književne sredine u celini prema nečem što bih uslovno nazvao pseudoafanžizmom građanskih navika, starmalog mentaliteta spremnog da se prostre pred svakom inostranom misaonikom dinduvicom, slepog za stvarne vrednosti i osobnosti naše nacionalne literature.

— Zašto biste to nazvali pseudoafanžizmom?

— Zato što to ona samo izgleda kao da to jeste. A može tako da izgleda ne zato što predstavlja stvarno stanje i izražava raspoloženje većeg broja naših književnika, nego zato što su oni, mislim na one progresivnije i odgovornije, neshvatljivo ostali izvan raznih "čdavačkih" i drugih saveta i prepustili teren dejstva i prisutstvu nekolicini samoreklama i mameleku uvoznih idejika o "apolitičnosti" literature. Da se razumemo: ono što ovoj nekolicini građanica smeta to nije ni šovičizam, ni sjetosavljiv, ni akademizam, to je idejna progresivnost, to je literatura revolucionarnost, to je osećajni napredak nikao iz tih novih odnosa nastalih u sistemu samoupravljanja. Iako se toliko nametljivo glasaju, to je samo zato što im se niko ne suprotstavlja. Ne čini to niko, jer svako misli da će drugi neko uzeti na sebe stvar obraćena s takvim literarnim koještarjama kakvi su arhikonservativni ukusi Vaska Pope, predgovori Miodraga Pavlovića ili večernje-novinsko mudrovanje nekolicine njihovih skutonosa tipa Ivana V. Lalića, Jovana Hristića, Veće Lukića i sličnih ričardovsko-strančićanskih fol mudrača koji su se sagazdili u Srpskoj književnoj zadruzi od koje su načinili pravo kulturno ruglo, objavivši jednu nesvarljivo bedastu Antologiju srpske... nepoezije, pre nepoezije nego li poezije. Jer, način na koji je njen "autor" izmaltretiran i isilovan tu "srpsku poeziju" prevazilazi proročku maštu M. Mitrovića, davnajnog našeg satiričara, koji je u svojoj duhovitoj i britkoj inače pesmici o "Svinji Reformatoru" predviđao kakve sve zla neko nepočko biće može da načini poeziji, priputi li se u njen vrt medu leje s cvećem. A ipak, ni Mitrović nije umeo da naslutи sve eksceze koje će sebi da dozvoli pomenuti reformator i revalorizator naših poetičkih vrednosti. Pri tom je M. Pavlović, o kome se priča da je pametan, zasplojen sopstvenom pametu, snabedio svoju Antologiju jednim Predgovorom u kom je defenestrirao Jakšića, donekle i Lazu Kostića i omalovalo Rakića na račun poetičnosti Lukijana Mušićkog i sličnih arhimandritskih brađonja. Sve je to svoje koještanje špičkovo, ne sistematisom estetskim apodikcijama o "napreticima" u poeziji čije vrednote nebrkato, ali neprekidno brka s filozofskim napreticima u "egistencijalnim" "saznajnjima". Nije trebalo da se pojavi drugi jedan Predgovor, mislim na onaj Dalibora Cvitanu napisan za njegovu Antologiju posleratne (?) hrvatske lirike, predgovor napisan u stilu seminarских rada sa bezbroj citata pokupljenih s brda s dola širom mnogih angloameričkih estetskih metafizičarečih knjiga, da (Nastavak na 12. strani)

NEMOJ DA ME GNJAVIS, VEC SAM TE UNEO U ROMAN...

Na marginama ŠTAMPE

UVOD U PRIMEDBU

Kosta TIMOTIJEVIĆ

U NEPOVrat su otišla ona vremena kad novine nisu trpele prigovor odozgo, i kad su pisma s kritičkim primedbama odlazila u korpu, a bivala štampana samo ona koja se kao ispravke moraju objaviti po Zakonu o štampi. Sve više naših listova, sve češće (mada još prilično retko), nalazi mesta na svojim stupcima za čitalačka zakeranja. Početak je skroman, ali je ipak nešto.

Tako je "Ekspres" onomad štampao pismo jednog čitaoca koji se buni što list u poslednje vreme objavljuje sve više slika "razgoličenih žena i devojaka" i pita "čemu to služi". Pismo se sastoji iz dva pasusa jednak dužine. Zamerka je sadržana u drugom pasusu, dok prvi glasi:

"Ekspres" je dinamičan, informativan list koji na racionalan i pregledan način, veoma brzo i lako, informiše svoje čitaoce. Jedan takav list sve je potrebniji savremenom čoveku. Vaš list nije bez ukuša, ali ipak želim da stavim jednu primedu.

Da li je čitalac osećao intimnu potrebu da popotpisi svoj list po tamenu pre no što mu stavi primedu; ili je smatran da ga na to obavezuju ne-pisan običaji, nije važno. Važno je da je list hrabro objavio celo pismo — i pokudu i povahu.

Slučaj nije izolovan. I "Večernje novosti" štampale su nedavno jedno kritičko pismo, čiji autor zamera listu (a) što je objavio reportažu o četniku sa Kosmetom, (b) što je objavio feliton o ubici Bajramu Hodžiću i (c) što o pojedinim događajima izvestava sa zakašnjenjem. Uvod u tri primedbe glasi:

Stalni sam čitalac „Večernih novosti“ i nijedan drugi dnevni list nije mi tako interesantan. Međutim, poređ dobrih tema provlače se i loše — po mom mišljenju. Posebno bih istakao ovo:

Slede tri pomenute zamerke, a na kraju zaključak:

Sve ovo pišem jer želim da „Novosti“ budu i dalje interesantan list. Mnoge stvari u njima mi se svidaju, ali o tome sada neću opisirnije govoriti.

Kako se iz citiranog vidi, ovaj je čitalac u pothvalama bio nešto škrtn. Zato redakcija nije bila skrta. Izvlačeci srž pisma u naslov, ona se opredelila za sledeću formulaciju:

Tri mane najboljeg lista.

Da je Hitler pobedio...

Jedan zapadnoberiški televizijski producent pozvao je dvadesetak televizijskih stanica na sajamradnju za izradu najboljeg filma na temu: "Kako bi izgledao svet danas da su nacisti pobedili".

"Beogradska nedelja" nije televizijska stanica, ali se ipak odzvala felitonom (koji može da bude baza za scenario) o tome kako bi izgledao svet (u prvom nastavku kako bi izgledala Srbija) pod Hitlerom.

Pre svega, Srbija bi svi do poslednjeg bili istrebljeni u džinovskom krematoriju nasred Kragujevca. Srbija bi ostala "bez Srba i bez traga da su ikad postojali". Sa zemljom bi bili sravnjeni Topola sa Karadordevim spomenikom i svi srpski manastiri.

Meditum to bi se Nemcima ljubi osvetilo. Istrebljeni Srbi i porušeni srpski manastiri ipak bi trijumfoviali, jer bi Nemeza u svojoj ingenioznosti posbilala nemački jezik i pravopis. Kako beleži "Beogradska nedelja", Avala bi bila prekrštena u Hitler Berg, Kostolac bi se zvao Klajne Bajern, Morava bi tekla pod imenom Klajne Rajna, a Srpsko narodno pozorište nosilo bi naziv "Lustige teat Lili Marlen".

Osim toga, umesto današnjeg spomenika zahvalnosti Francuskoj, na Kalemegdanu bi bio podignut spomenik Hermanu Geringu. "Na spomeniku bi stajao natpis isписан goticom i na nemačkom jeziku. U prevodu taj bi natpis glasio:

"Plamen večno gori, kao što je njegovo srce izgorelo u plamenu borbe i pobedničkog rata".

ISPRAVKA

Članak "Grič, poezija, Vjekoslav Majer" Draška Redepa, objavljen u prošlom broju "Književnih no-

vina", treba datirati sa 27. aprila 1965. Molimo čitateoce da ovu ispravku uvaže,

ŽIVOT OKO NAS

Onako uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Manje dlanovima, više glavom!

NA POSLEDNJEM zasedanju Skupštine Srbije predsednik Dušan Petrović-Sane osetio je potrebu da ustane prav jeone nepravne zabude nekih naših poslanika. Petrović je — kakojavaju novine — naglasio da se treba stalno i energično suprotstavljati svakom potencijovanju rada u Skupštini, kada je prevazidjen gledišta da razmatraju raznih pitanja u Skupštini imao samo formalan karakter, a da se odluke stvarno donose na drugim političkim forumima. Takvo gledanje na svari dovodi do pasivnosti izvesnog broja poslanika, do njihovog kolebanja i nesigurnosti kada učestvuju u radu skupštinskih tela.

Dalje Petrović navodi:

- imali smo slučajeva nekritičkog prilaženja i prihvatanja pojedinih predloga, iako nije bilo dovoljno argumenata da se ti predlozi usvoje. Bilo je i slučajeva prihvatanja pojedinih predloga samo zbog poverenja prema predlagajuću, ili samo zbog upornog insistiranja predlagaca na jednostranim argumentima, koji nisu bili dovoljni za odlučivanje u Skupštini.

Sve to, razume se, ima svoje korene. To su tragovi koji se vuku iz onog, kako bih ga ja nazvao, aplaudirajućeg perioda našeg razvitka. Njih neće brzo nestati. Zivotariće svakako i dalje kroz neke poslanike koji su još u dupliku. Zato je lepo što predsednik Skupštine te poslanike uči da — hodaju.

Doslednije

MLAD COVEK, prelistavajući praznične novine, video sliku na kojoj svi studenti medicine imaju mikroskope. Ispod slike pridela potpis: "Mladi imaju sve uslove za svoj razvitak".

Mladi čovek se smeška.

— Sto se smeješ?

— Pročitaj!

— Da — kažem — ovo „svoj“ je suvišno. Ne pismeno!

— Ne to, nego koliko juče sam u ovim istim novinama čitao članak o nedostatku učila i mnogo čemu što studentima fali za razvitak.

Ah, to!

Iz ovog slučajnog razgovora bi oni koji pišu za novine mogli da nauče:

1) I na praznik treba svoju istinu da kazujemo na odmeren način.

2) Nipošto da ne lakujemo.

3) Ako već hoćemo da lakujemo, onda ne vredi to raditi samo na praznik.

I tako to

POČINILAC milionskih prevara i falsifikata na racun zajednice vitomar Bunjevc, svrsi poslovoda somborskog preduzeća "Ogrev" u Apatinu, odsudan je na sedam godina strogog zatvora i da naknadni štetu.

Tako mu i treba.

Samo, slabu si izgledi da će nam Bunječev što nadoknaditi Jer, dok je sud stigao da mu stavi zabranu na studiranje imovine, on je uspeo da prodaje svoje obu kuće i automobil. I sada možemo da mu — oberemo šljivar.

Bunječev, po svoj prilici, neće odležati ni zatvor. Jer, pošto je primio optužnicu, zatražio je lepo pasoš i još lepše ga dobio!

Zbogom.

Tako nam i treba.

Makar

MILIVOJE ANDREJEVIĆ, rođen 1926. u Natalincima, nedavno je u Beogradu postao doktor pravnih nauka, sa radom na temu "Odgovornost za štetu koju pricini životinja".

Dobro je. Odsas često valjda makar sa životinjama lakše izlaziti na kraj.

Opet kiša

ŠTA JE S TOM KIŠOM ovog proleća?

Malo-malo, pa kiša.

Probudena društvena kritika trebalo bi da baci naokolo kritički pogled na nebo. Trebalо bi oštvo udariti po — kiši! Ne bi je trebalo pošteti ni kad pada dok sunce sija (pojava plamenjače). Doduše, narod kaže: "Kad pada kiša i sunce greje, ženi se medved".

Kiša može da se napada; može i da se brani.

Da se brani? A potop i Noje?

— Pa šta, kiša je praoča Noja na prečac učinila moreplovcem. Da čujem, ko je protiv brzog uzdržavanja kadrava!

Pljušti kiša. A može da pljušti i karta. Najbolje kad pljušte honorar. Onda ne roditi svuda, ali dobro roditi tamo gde pljušti.

Može da bude kiša... Tako, samo kiša. A može da bude kiša poljubaca. I kiša golova. Može da bude i kiša kuršuma. Zato, za danas, dosta o kiši!

VESTI

Goranova nagrada za knjigu godine

U NASTOJANJU da i sama doprine popularisanju onih knjiga koje zaslužuju da se posebno nametnu pažnji čitateljima javnosti, redakcija "Vjesnika" uvede stalnu godišnju nagradu u iznosu od milion dinara za najbolju knjigu godine.

Nagrada će se dodjeljivati sredinom svake godine na godišnjici izlazećeg "Vjesnika", a istovremeno i pred datum pogibije Ivana Gorana Kovatića, te će i nositi ime ovog tragično ubijenog pesnika.

U obzir za nagradjivanje dolaze sve knjige jugoslovenskih autora objavljene u dvanastesetnem razdoblju između 1. juna svake godine, bez obzira na žanr i vrstu kojoj pripadaju. Redakcija je odlučila da pored posebno osnovanog žirija u predlaganje i odlučivanje o toj nagradi uključi što veći broj kulturnih i naučnih institucija koje će svoje predloge dostavljati redakciji "Vjesnika".

KNJIŽEVNE NOVINE

PROFESOR KOLENDIĆ je pre više od šest decenija započeo da radi na književnoistorijskim istraživanjima; njegov prvi prilog iz te oblasti — „Njesto o Đorđevoj Dervisjadi“ — objavljen je u dubrovačkom „Srdu“ 1902. godine. Potom su, u dubrovačkim i drugim listovima i časopisima, pa u raznim školskim i akademikskim izdanjima, objavljeni još mnogi drugi književnoistorijski doprinosi ovoga naseg „apostola činjenice“ i konacno utvrđenog, stokratno potvrđenog i zatm nepromenljivog podatka“... Ali, tako je za toliko vremena, da oko dve stotine što manjih, što većih priroga našoj naući o književnosti, taj naš „predani tražilac istrijiske istine“ ostao je sve do neuvjene osjećajne i ikakve svoje zbirke, i tako i bez pravog pogleda šireg kruga čitajaca na svoje znamo istraživačko delo.

Prawi, sveobuhvatni pogled na to delo neće otvoriti ni ova zbirka, „iz staroga Dubrovnika“ — u izboru i s predgovorom Miroslava Pantića — jednom ograničena na dubrovačke teme i drugi put samo na priloge manjeg obima. Ali iz nje će čitaoci tradicionalnih „plavih knjiga“ ipak moći da sagledaju mnogo Kolendićevo „sta“ i „kako“ i „zasao“ u širokoj oblasti naše „srednje“ literature. I utoliko pre što će im u tome veoma pomoći studiozni Pantićev ogled o „književnom istoričaru Petru Kolendiću“ — istoričaru koji se „ni u delovima“ svojih priloga ne zadržava na „poznatom i istraženom“ i koji u našu literaturu uvodi „tolike pisce“ i otkriva „tolike književne spomenike“ i utvrđuje skrivene strujanja „tolikih otkinutih i zaboravljenih dela“, čiji je književnoistorijski kontekst dotele bio nepoznat...

Kao što se kaže u tom ogledu, a u mnogom vidu i iz ovih tridesetak odabranih priloga, za Kolendića se zbilja može postaviti da mu je život protekao „u strasnoj i skoro bi se smelo reći u nezadovoljstvu potrazi po mnogoletnoj prasini arhiva i biblioteka“, i to veoma svakovrsnih, javnih i privatnih, gradskih i seoskih, porodičnih i crkvenih, znamenitih i sasvim skromnih, čuvenih i malo kome upozrite poznatih“. I tako je bilo ne samo u Dubrovniku — u rodnom mestu i u koje je stalno navraćao — nego i u Splitu i Sibeniku i Zadru i Kotoru i u drugim mestima i središtima. Budno i značajno oko naučničkovo sagledalo je u starim

Istine i pasije profesora Kolendića

Petar Kolendić:

„IZ STAROG DUBROVNIKA“

SKZ, Beograd 1964.

tekstovima i mnogo stranu našeg starog društvenog života, i s obzirom na to ova njegova zbirka ima više dodirnih tačaka sa ranijim „Dubrovačkim portretima“ Jorja Tadića.

Ali koliko god su spomenute arhive i biblioteke bile izvori Kolendićevih književnoistorijskih istina, treba zapaziti da je on do tih istina dolazio i drugim putem — pre svega putem najbržijive analize bilo „novih“, bilo „starih“ tekstova. S obzirom na primenu jedne takve brižljive metodologije možda su najzanimljivija dva priloga profesora Kolendića. U jednom od njih — u „Jednoj nepoznatoj sceni Marina Držića“ — zapazimo ne samo metod rada, nego i uzgredno doživljavanja pri čitanju te scene ili kontrasta. „Već dok sam taj kontrast prvi put čitao, neprekidno mi se u sećanju motali uvdovne scene Venere i Tere ne Marina Držića“, rekao je pisac, a onda ukazao na to kako je kritičkom aparatu utvrdio „tekst komada“, pa prišao utvrđivanju „metrike našeg kontrasta“ i najzad „analizi jezikâ“, da bi posle svega toga s punom sigurnošću postavio da je ta „nepoznata scena“ — Marinova!

U drugom od tih priloga Kolendić je obeskrepio dotadašnju „istinu“ naše književne istorije o Evripidovoj Hekubi kao Vetranovićevom delu; služeći se spomenutom metodom — analizom metričkih karakteristika naravičito — profesor Kolendić je nedvoumno utvrdio da je to delo Držićeve. Bilo je to 1905. godine prvi put, pa 1908. godine drugi, u doktorskoj disertaciji i odmah potom u izveštaju Kotorske gimnazije. Posle gotovo dvadeset godina to naučno utvrđivanje dobilo je arhivsku potvrdu: nastavnica

Zorka Skočić iz Šibenika dostavila je profesoru Kolendiću stari tekst. Bila je tu — „izeta iz Eur. pita Škupa, tragedija Marina Držića Dubrovčana, prikazana u Dubrovniku od slavne i vrijedne Družine od bizara godišta 1559. na 29. mjeseca djetjera“... lako nam govoreći o svemu tome profesor Kolendić ne govorii ni o kakvoj svojoj „lirici“, možemo zamisliti koliko je tu moralo biti ličnog zadovoljstva kada su arhivski podaci potvrdili književnoistorijska zapažanja i misli!

Tako se, kombinacijom arhivskih podataka i „govornim“ tekstova, doazilo do niza istina, često i izrično formulisanih, obično u zaključku izlaganja. Ali vredno je pogledati — s koliko opreza i njansiranja! Malo pre smo čuli, u zaključku o „Hekubi“, da je ona „bez sumnje“ prvi put prikazana „Pred Dvorom“, a zatim ćemo čuti da je „vrlo verovatno“ da je ovo Sfondratijev katekizam, pa da je premijera „Dunda Maroja“ bila „1. ili, verovatnije, 8. februara 1551. godine“; a onda, ima li ili nema u jednoj Vetranovićevi sceni aluzije na Mlečane i Turke, „imaće da reše buduća istraživanja“, dok o Kanavelovićevim komedijama zaključna reč „još ne može pasti“, dokle se ne prouče „teško pristupačne biblioteke na Korčuli“!... Tako vidiđimo da se u tom izlaganju ne otkrivaju samo mnoge istorijske istine i putovi kojima se dolazi do njih, već u isti čas ukazuje i na potrebu najbržijivijeg odmeravanja svec utvrđivanja i sudjenja.

Pisac koji izlaže svoje podatke s toliko svesti i odgovornosti ne može ići ni za kakvih stilskih efekti, za izazivanjem bilo kakvih impresija. Njemu je neprestano moralno biti na

umu samo da što tačnije iskaže svoja zapažanja, svoje misaone zahvaće i svoje ocene i zaključke. Otuda je ova zbirka, realistička po tematiki i tehnici, takva i po načinu izražavanja. Ali i vise od toga. Koliko učena i puna književnoistorijskih saznanja i tananosti, ona je opet knjiga jeune, da kazemo, opste i obične ljudske razumnosti i umnosti. Cu voga kova doći i njenje „slike stvarnosti“, koje se u izlaganju potresi stvore od kazivanja i nagomilavanja niza preverenih podataka i najugovornije razvijenih razmislijanja. Ponegde bujica tih podataka i misli intonira i esejističku reč i onet, pa vam se učini da pred vocom imate vise sasvim slobodno zamisljane nego analitičko utvrđivanje pojava i stvari, ali čas ova, cas ona pojamost ubrova vas uveri da je sve tu doista „sukratno prevereno“, kao što reče Fanuc. Douan vismo samo, da u vezi sa svim tim osobinama osećamo kako ta zbirka i uopste Kolendićev naučni i ljudski stav oviše i jeunom svaralačkom otvorenošću i moralnim zarađivanjem.

Na kraju zbirke donela su „Moja sjećanja i zapažanja“, jedan fragmenat iz Kolendićeve autobiografije — kad je po ošušom, sešom i česmom razređen Duševacke gimnazije, oko 1900. godine, i kada je uređivao rukopisni dokazi list „Roma“, koji je dobio ime prema „isučenoj pjesmi Međa Ručica, za koju se tad govorilo da je preustrojena i co progam Srba na Primorju“... Tu oznajemo i da je učenik Petar Kolendić odušom profesorskog zoora od 25. oktobra 1902. godine kaznen „mjesnim izgonom“, pored osuđoga i zoog „neupuštena ujeđenja na učenike u narodnom pogjebu“!... Tako taj fragmenat, posle ovih priroga o „starom Dubrovniku“, osvetljuje unekoliko i daju život staroga grada, iz vremena njegovih predugo-slovenskih dana pod Austro-Ugarskom.

Napisloket je data „Bibliografija radova Petra Kolendića“ i njome je, ma i formalno, obuhvaćeno široko i tako solidno Kolendićev književnoistorijski istraživačko delo. Na taj način — iako sa znatnim zakašnjenjem — ovom zbirkom je prikladno obeležena šezdeseta godišnjica krupnog Kolendićevog doprinošenja našoj naući o književnosti.

Dr Ilija Mamuzić

U MALI KRUG istoričara srpske književnosti ušao je na velika vrata Ivo Tartalja.

Posloviočno je da srpski književnici nemaju monografiju, da postoje samo nekoliko istorija novije srpske književnosti, da su skoro sve one iz vremena pre prvog svetskog rata i da ni izbliza nema istorijskog pregleda svega što je stvarno u srpskoj književnosti. Više je u Srba istoričaru grčkih, rimskih i zapadnoevropskih književnosti, nego što je pokušaja da se sistematizuje i oceni domaća baština.

Ivo Tartalja se privratio neobičnog, i u Srbu pomalo zaboravljenog, posla. Na izgled, već samo to moglo mu je obezbediti istaknuto mesto medju istoričarima srpske književnosti. Izuzetnost posla kog se latio i hrabrost s kojom je ušao u traganja, međutim, nisu jedine vrline novog istoričara srpske književnosti. Ono što delo Ivo Tartalje svrstava odmah medju najbolje radove ove vrste su okvir, do danas nepročuvan i čak nikako uočavan, nesumnjivo poznavanje predmeta, izvrsno praćenje razvitka tog osobenog vida srpske književnosti i, najzad, nesumnjivo sigurna ocena ljudi i meda koji su bogatili srpsku književnost i istoriju srpske književnosti.

Predmet Tartaljinog dela su počeci interesovanja Srba za opštu istoriju književnosti. Ta interesovanja, i to je zanimljivo, nisu mlada od rada na istoriji domaće književnosti.

Producivši neobično dugo srednjovekovnu književnu tradiciju (toliko dugo imaju je još samo Bugari i Grci), naši su se Srbi tokom XVIII veka u položaju da prihvate savremene evropske ideje i da stvore literarna dela koja će im obezbediti mesto medju književnostima tadašnjih kulturnih naroda. Vredni, otvorenih očiju, srpski pisci od Jovana Rakića i Zaharija Orfelinia do Dositija i Tralića, i od Lukijana Mušićkog do Sterije, i nikako samo oni, nastoje da ne izostanu za savremenim, to će reći onovremeno modernim, tokovima evropske književnosti.

I ne samo to, toj srpskoj književnosti nisu bili nepoznati ni Aristotel, ni Petrarka, ni Ariosto,

Opšta književnost kod Srba

niti Servantes, ni Molijer, ni Lesing, kao ni toliki drugi do Voltera i Getea. Srpskoj čitalačkoj publici nisu bila strana u XVIII veku dela Ezopa, Teofana Prokopovića, Ilija Minijatija, Erazma Roterdamskog, Dejfa, Gordonija, Marmontela da se pomenu samo neki od njih bez nekog osobitog reda. Takva književnost i takva interesovanja obezbedila su Tartalji da se odmah nade na dobrom terenu i da visoko oceni onovremenu srpsku književnost, makar to bilo i samo iz aspekta koji su on posmatrati.

U vreme romantizma učinjen je i korak dalje. Kada je gospoda de Stal otkrivala Parizu nemačku književnost, a Napoleon nosio po Evropi Geteovog „Verter“a, postala je srpska narodna poezijsa neopoziv deo riznice evropske pesničke baštine. Istovremeno, počelo je interesovanje srpskih književnika i za one zvuke pesničkog stvaraštva koji su im bili nepoznati. Ta interesovanja ići će od vremena stare Kine, Indije, Grčke i Rima do tadašnjih velikana pesničke reči. U tome vremenu nalazi Ivo Tartalja, u „Novom Plutarhu“ Jevtimija Ivanovića, i prve istorijske pomene književnika od Konfucija do Voltera i Jovana Rakića.

Od slučajnih interesovanja za opštu književnost u Srbu do poznavanja sa opštom istorijom književnosti našao je Tartalja na zanimljivu ljunost Teodora Petranovića. Taj čovek za kog Tartalja veli da se „jetko protiv slaveno-

Ivo Tartalja:

POČECI RADA

NA ISTORIJI

OPŠTE

KNJIŽEVNOSTI

KOD SRBA

Naučno delo,

Beograd 1964.

serbskom jeziku i konzervativnoj ortografiji, ali se voće zakititi etimološkim slovenskim arhizmom i ostao medju poslednjim koji su prihvatali Vukov pravopis“ bio je u Šibeniku, na Visu ili u Zadru kao i u svim časopisima i novinama, u kojima je saradivao, od „Letopisa“ i Arnotovog „Magazina za hudožestvo, književstvo i modu“ do nešlavnog Svetičevog „Ogledala srpskog“ neumorni propagator književnosti svih naroda, s jednim jedinim ciljem: da obogati idejama literaturu naroda svog jezika. Godine 1958. zaokružile te napore štampanjem „Istorije poglavljih na svetu naroda od najstarijih vremena do sadanjeg veka“. Na žalost, štampan je samo jednu, prvu knjigu. Kao i toliki drugi u Srbu, nije našao pomoć za posao koji nije bio takav da je trebalo ostati na početku.

Tartaljina traganja o počecima interesovanja za istoriju opšte književnosti u Beogradu dovele su ga na još jednog čoveka sa mora, do Matije Bana. Taj rad nastavio zatim, na kratko ustanom, Aleksa Vukomanović, muž Vukove kćeri Mine.

Istoriski tragovi u beogradskom Liceju odveli su Tartalju do dva Novosadanića, do Đure Danića i Jovana Boškovića. Prevodilac „Novog zavjeta“ Đuro Danić bio je i neumorni istraživač porekla srpskih srednjovekovnih tekstova. Tragajući za tim izvorima on je stizao i do arapske, perzijske i književnosti naroda Indije.

Njegov učenik Stojan Novaković zaokružio je početke interesovanja Srba za opštu istoriju prevedenjem Serove „Opšte istorije književnosti“ (Beograd, 1873–1874).

Vremena početaka interesovanja Srba za istoriju opšte književnosti, koja i nisu tako davnina a ipak nisu mlada od domaćih istorijskih radova, mogla su izgledati do „Istorije“ Ivo Tartalje pretenciozna, i to ne samo neobaveštenom i slučajnom poznavajuću srpske literarne prošlosti. Nepoznate i tamne bile su one i boljim poznavaćinicima prilika u srpskoj književnosti. Trudom Ivo Tartalje učinjeno je mnogo da to više ne bude lavirint. U tome je njegovo delo od izuzetnog značaja. Ne manji značaj ove „Istorijske“ je i u tome što ona pruža mogućnosti da se istorijski iznova ocene uticaj i na stariju srpsku književnost. Praktično ona će pružiti priliku da se pouzdano datiraju i kretaju u srpskoj književnosti. Pružiće ova knjiga i priliku da se revidiraju tako odomaćeni zablude o tobožnim zaostajanjima srpske književnosti.

Pisana pregleđeno, sa uvodnim izlaganjima o počecima opšte istorije književnosti u svetu, Tartaljina knjiga je pisana i čitko i jasno i jezički pažljivo do čitunstva. U malobrojne nedostatke „Istorijske“ Ivo Tartalje treba zabeležiti tek nepoznavanje stručne literature. Samo tako se da objasni da i on ponavlja, pogrešno učestalom, da je P. J. Šafarik koristio bibliografiju Lukijana Mušickog. Ovakvih zabluda je, srećom, premalo.

Knjigu Ivo Tartalje izdala je Srpska akademija nauka i umetnosti lepše nego što obično čini, ali i sa više štamparskih grešaka, nego što bi u njenim izdanjima smelo da bude. Najzad, valja reći da je Ivo Tartalja jedan od najmladih autora kome je Akademija poklonila pažnju izdavajući mu knjige.

Lazar Curčić

Konvencionalna priča o detinjstvu

u prvom licu, ono je od presudnog značaja. On ima želju da se vrati u sredinu u koju je tekuo njegovo detinjstvo jer mu se čini da povratak u tu sredinu, na izvestan način, znači i povratak samom detinjstvu. Možda je tu želja, da taj povratak izmeni sadašnju situaciju i otkloni mnoga subjektivna nezadovoljstva sadašnjim trenutkom, i presudna, ali ta želja nije u dovoljnoj meri jasno naglašena niti ubedljivo li teretano obrazložena.

Ovo je prvi roman Ljubomira Tešića i bilo bi doista preterano tražiti od jednog, relativno, mladog písca da napiše knjigu kojoj se ne bi mogla staviti nikakva ozbiljnija zamerka. Ali, nedostaci ovoga romana ne mogu se tražiti u nedovoljnom literarnom iskustvu njegovog písca. Jer, sve ono što spada u tehniku pisanja, veština izražavanja i neku vrstu literarnog iskustva Tešić poseduje u dovoljnoj meri da bi mogao da pruži jedan tekst koji bi se mogao meriti sasvim ozbiljnim literarnim merilima. Ali, u isto vreme Tešić ne poseduje neke dru-

ge osobine koje nikakvo iskustvo i nikakva veština ne mogu nadoknaditi. On nema jedno određeno osećanje sveta, on ne poseduje u dovoljnoj meri razvijenu sposobnost uživljavanja u jedan svet, i neka je dopušten ovaj nespretan izraz, uosećavanja sa unutrašnjim svetom ličnosti, o kojima govori. I zato u Tešićevim ličnostima postoji nešto papirnato i lažno, nešto što ih čini praznim i što nikakva kvantitativna radnja, koja u romanu ima doista, ne može da nadoknadi.

Izgleda da je u pitanju jedan dublji nesporazum i da se Tešić svesno klonio ulazjenja u unutrašnji svet svojih ličnosti plašeći se književnog psihologiziranja u koje je zapadao uvek kada je pokušavao da postupke svojih ličnosti na bilo koji način tumači. Nemajući poverenja u svoja sopstvena tumačenja on je prepustao čita

IZLOG KNJIGA.

Ciril Zlobec

Najina oaza

„Založba lipa“, Koper 1964.

BITAN PROBLEM nove Zlobecove poezije u knjizi „Najina oaza“ jeste smisao čovekovog razočaranja danas. Pesniči govoriti o ljudskoj samoci kao o teretu i kao nemiru koji ga proganja, govoriti o ljubavi ali ne kao izuzetnoj miladečkoj sreći već kao o fatanosti u kojoj čovek posrće; to nisu čulna doživljavanja već razmišljanja o ljubavi kao izuzetnoj filozofiji života. Znači, ova je poezija više promišljena nego što je prosečana, više je konstruisana nego što je analog emocija, moranje strasti, temperamenta i senzibiliteata. Ona je problemska i njeni su problemi duboki, ali potka iz koje je izatkana nema onu gipkost lirske svile koja izaziva osećanja nežnosti ili pak bola koji ih oštro reže ili trnovito drmusa i podmuklo razjedaju dušu. U ovoj se poeziji na momente jake misli gušte i grcaju u tvrdom stihu, u iſorsiranim slikama, metaforama i simbolima. Zlobec je zagledan u donje slojeve života i u njemu žive uzavrele ambicije da svet i život uveli vidi i iskače u novom i još negledanom svetu. Rekao bih da je to pomalo i fatalnost ove poezije, a naročito one sa ljubavnom tematikom, jer u njegovoj ljubavnoj lirici ima pesama koje su naprosto sračunate da izazovu određene nove misaone efekte — kao u pesmama „Čudovita pustolovščina“ i „Balada o naši prispolobi“. Ove su pesme date u oštrom kontrastima običnog, svakodnevnog života i sanjarenja o njemu, o njegovim dilemama i bezizlazima, ali u svojim završnim poentama naročito „Čudovita pustolovščina“ asocira već spomenuti etički problem — smisao razočaranja danas.

U ovom slučaju bitna je činjenica da Ciril Zlobec razočaranje prisljava i afirmiše ga kao svaki-daje bivstvo, a ne kao slabost; za njega je to dokaz da znamo sanjati:

„Razočarenje je naše bistro, ne slabost.

V dokaz nam je, da znamo sanjati,

v dokaz, da še prenašamo udarce.“

Pitam se nije li to jedan od vidova Zlobecovog pesimizma koji se uzdiže do širokih psiholoških razmera, koji je izvan estetske sfere njegove generacije. Kažem izvan jer se vrlo često njegovi pogledi izjednačuju sa pogledima pesnika sa kojima je stupio u slovenačku književnost, a on je ipak po mnogo čemu izuzetan, pa i isključiv po načinu mišljenja i oblikovanja svojih misli. Među svojim savremenicima je najintelektualniji i nekako ga racionalno najviše privlače poduhvati esencijalnih pitanja našega vremena. U izvesnom smislu rekao bih, da je u njegovoj poeziji ostvarena slika sveta koja teži da se oslobodi košmaru i trauma nagomilanja u svesti, ali ima i takvih trenutaka kad se može reći da se njegova poetska vizija sveta zasniva na nemogućnosti ostvarjenja slobode, kao u pesmi „Vrata“. Pesnik kaže da su vrata u životu svuda postavljena: pored svake ljubavi, pored svake naše misli, pored svakog našeg osećanja — svuda je otvorena mesta za svet, ali:

„nikoli ne bom mogel, da bi občutil

radost celovitosti Človeka!“

Zlobec pokušava u svojoj poeziji da analitički dode do sruštine trajanja, a time i do stvarnog čovekovog položaja u vremenu i prostoru, ali u tome svom nastojanju nije istrajan i vrlo često upada u nerazmirsive tajne i zato u svojim vizijama ostaje trajni zatočenili praznine, zato se ne prekidanom nalazi u nemirnom i na momente uzadušnom traženju sebe, jer je, kako i sam kaže, nepouzdani od putokaza.

Međutim, nije u svim pesmama Zlobecova poezija zatamnjena i zaokružena osećanjima bezizlaza i nije svu britku intelektualističku. Kad je stvarana na osnovu doživljaja ona je jaka, prisna i neposredna, onda zrači slojevitost, dubinu i stvarni ljudski smisao života, onda je lirska lepa, doterana, rečita i emotivno razigrana. Međutim, kad je inspirisana nekom filozofiskom idejom i kad je upletena u vanemotivne kontemplacije, kad racionalno ispoveda smisao ili

besmisao života, onda se onaj prisni lirska fluid gubi i lirika se pretvara u naraciju, poētska reč gubi svoju osnovnu podlogu — i silkovitost, emotivnost i neposrednost. To znači, pesniči ne sme da bude pretečionan, ne sme po svaku cenu da bude mudar, jer pravi pesnik uvek emotivno reaguje, u njemu uvek živi strastveni i britki vatromet reči kojim on u pravom trenutku zapljuje jedan svoj lični doživljaj. Ustvari, pesnik ne posredno reaguje, jer pesma je uvek izraz trenutčnih nemira i raspoloženja. Božim se da takvih trenutaka kod Zlobeca ima malo jer on je po svojoj prirodi više intelektualan i racionalan nego što je emotivan. Uz to ovaj je pesnik sklon epškom ispovedanju, lirska kroki mu je preuzak jer kompleksnije doživljava. Zlobec je jednom pričnik i rekao da je stih nemočan da ga izradi i zato je pribegao prozi (romanu). Očito je da je u prozi koncionični, zreliji i dublji, tim pre što je svoj roman „Moška leta našeg ostrašta“ kao iskusni liričar zapluskivao vrelim poetskim pasažima.

Poезija Cirila Zlobeca je prisna i lirska raspevana onda kad traga da obdeglim detinjstvom, kad se nalazi pod blagim svodovima njegovog raspevanog neba — tad iz nje šikne gust mlaz doživljaja, sreće se zažeire i ustrepere, probudi se u njemu jaka lirska ekstaza i njegov stih postaje nežan i vedor. To nas navodi na tvrdnju da u Zlobecovoj poeziji imane neobične lirske svežine; na momente je toliko zrela (poovski duboka) i senzibilna da nas od nekog dubokog zračenja zahvati britka vatra i prosto gorimo u njenom intinmom žaru, ali nas isto tako, naglo i neочекivano zapljuje ledeni talas i ostajemo zapanjeni u oštricama njenih i emotivnih i estetskih suprotnosti. Na momente iz dugih bđenja u ovoj poeziji iz nas navire pitanje: nije li Zlobec svesno ovako komponovao svoju poeziju i ne krije li se njena vrednost baš u ovakvom njenom tretiraju i izražavanju problema; nije li ona baš zbog ovakvog obeležja savršena tradicije?

Milivoje Marković

Emil Koloszvari Grandpierre

Breme časti

„Forum“, Novi Sad 1964;
preveo Josip Kulic

NEOSPORNA JE POTREBA praćenja književnosti u zemljama koje nas okružuju (ponekad se tu nalaze otkrivenja, pomislimo samo na Rumuna Panaita Istraija), ali isto je toliko neosporna i činjenica da se ne more baš sve prevoditi i štampati.

Koložvari je pripovijevanje objavljene u ovoj zbirici, su na nivou naših trećerazrednih pisaca, pa kad već imamo (i štampano ih) domaće trećerazredne pise ne moremo takvu literaturu i uvoziti.

Koložvari je dobio lepo obrazovanje (školovan je u Francuskoj), mnogo je putovao i čitao — tako je stekao veliko literarno i životno iskustvo, ali nije naučio da od malih stvari pravi veliku literaturu, pričanje mu je monotono i dosadno.

Ssimpatična je piščeva ironija upućena na adresu malogradana u provincijskom gradu, ali (na žalost) mi se sa njom upoznajemo po cenu napora i čvrste odujike da knjigu pročitamo do kraja. Taj svet pitemog grada (senzacije su prevareni muževi i pronestre opštinskog blagajnika ili ekscesi starog spahiće i njegovih kćeri) protiče pred nama kao tiha reka, ali ne roni breg svake tihane voda.

Anedotske slike malih ljudi koji se nadujavaju ne bi bili veći pred sobom i poneki vič su porozna grada povezana pogrešnim malterom u gradevinu koja teško odoleva prolećnom povetarcu.

Pripovjetke je preveo Josip Kulic, pomogao mu je lektor Vasa Vučković (ni on nije napravio čudo), ali sve je ostalo korektno, školski čisto, na oko lepo, u susjedi dosadno.

Aleksandar Badnjarević

kret. Lako bi bilo reći: ove misli nisu baš nove, jer se lira muškarca već mnogo puta uspešno porvala s njima. Ali one ipak imaju i nečeg novog: atmosferu ovih pesama izaziva ljkup divljenje žene koja se kreće po svetu misli. Možda baš to divljenje čini poeziju Veronike Forumbaku onoliko individualnom; ova poezija je u stanju odjednom da pokaže ne samo sadržinu misli nego i njeno raspoloženje.

I oko njenih političkih uzbudjenja leprša se ista ova atmosfera u stihovima ciklusa „Razgovori s četiri vetr“ — bilo da ženstvenom topilom poziva Rafaela Albertiju u svoju domovinu, bilo da Sikveiro su upućuje svoje usliske, bilo da prokljine Ahmjena. Tu je nemoguće ne prepoznati trag ženske ruke i ženi svojstvenu snagu za stvaranje raspoloženja.

Najkarakterističniji ciklus njene zbirke je „Sećanje reči“. Verovatno ga je izabrala za naslov zbirke zato što u ovim pesmama odgoneta najuzbudljivije tajne svoga pesničkog rada, i jer u ovom ciklusu obraća najviše pažnje onim ljudskim stvarima koje uopšte i radi jednostavnosti obično nazivamo večno ljudskim i koje — očevidno — i nju samu najviše interesuju. Taj svet je svet mira, stalnosti i posmatranja, čiji tih mir ne remeti ništa; to je vasiona najstalnijih i najljudskijih stvari: reči. Ta reč je kolevka, majka koja hrani, i pratilac verniji od senke, ona je nadahnjuće, ona joj je sredstvo i materijal. Duša stvari zrači da reči prema njoj i ona strastveno traži i istražuje prirodu te emanacije; ako i ima izvesnog mučenja u ovom ciklusu, onda je to nemir ovog istraživanja. Istražuje kristalnu kompoziciju, voleti da bude osećajnu i intelektualnu potpunost reči, voleti da poznaje njenu genezu, da za sebe oslobodi njene skrivene snage i da u svomu službu stavi energiju koja pobeduje prolaznost. U ovom ciklusu se redaju njene najbolje pesme i najuspelija rešenja ritmike i forme.

U četvrtom ciklusu pesnikinja posmatra stvaraljke tokove prirode, razmišljači dok proširuje uski svet svakodnevnih stvari. I pesnička sredstva su joj apstraktnej nego li u bilo kojem ranijem ciklusu, način posmatranja joj je intelektualniji i filozofske. Ovaj ciklus pokazuje da Veronika Forumbaku još mnogo novog može da da rumunskoj literaturi i poeziji uopšte, pokazuje da su duhovna prostranstva i snažne pesničke sinteze sledeća instanca na njenom putu ka visokim artističkim ciljevima.

Jena pesnička snaga, uostalom, potvrđena je i ovom zbirkom.

Aleksandar Popović

Dejvid Huart

Invazija na Normandiju

„Sedma sila“, Beograd 1965.

ZIVOTNA STORIJA Dejvida Hauarta koji je rođen u Londonu 1912. umnogome se podudara sa sudbinama njegovih vršnjaka koji su u angloameričkom svetu menjali profesije i tragali za uspehom i za srećom. I Dejvid Huart bio je tehničar u BBC-u, zatim urednik, vojnik koji je komandovan motorom jahatom i učestvovao u izvlačenju engleskog ekspedicioneog korpusa iz Denkerka, pomagao norveški pokret otpora, bio projektant i graditelj ribarskih brodova i jahti, i, najsad, pisac koji je u mnogim pasažima svoje knjige sublimirao svoje bogato životno iskušto.

Njegova knjiga „Umiremo sami“ doživela je u Engleskoj i Americi čitav niz izdanja a kritika ju je ocenila kao jedan od nešumljivih dometa engleske i, uopšte, angloameričke moderne novelistike. Iz perioda svojih akcija u Norveškoj, Dejvid Huart napisao je knjigu „Preko u Norvešku“.

I knjiga koju je sada pred nama, „Invazija na Normandiju“ (D-Day), odaje da je pisana rukom čoveka koji je lutao labirintima svoje sopstvene situiranosti u životu i bio hrabar da se angažuje u dogadjajima. Zato ovo njegovo delo koliko je reportaža čoveka koji je prošao kroz surove ratne dane toliko je i novelistica zasnovana na konkretnim živim dogadjajima; akteri su ljudi koji su uistinu svojim telima krčili put ka gnezdu hitlerizma u kovitu čeličku, dimu, betonu i krvu. I kao što mnogi kadrovi Zanukovog filma „Najduži dan“ inspirativno prenose gledaoca u atmosferu juriša na Hitlerov „Atlantski bedem“, tako i knjiga Dejvida Hauarta dočarava atmosferu onih dana kada su se od krvi natopile plaže normadijskih letova.

Bilo bi pogrešno ako bismo pretpostavili da knjiga Dejvida Hauarta prikazuje samo ono „objektivno“, tj. krv, čelič, beton, juriš, obimne strategijsko-taktičke manevre; ne, Huart govori jezikom istinitih i dubokih činjenica o ljudima, sa po dve do tri rečenice i sa gotovo najoškudnijim leksičkim sredstvima on karakteriše čoveka, on govori njegovu autentičnu istinu, pre svega o dubokoljudskim i stvarnim motivima njegove boračke angažovanosti.

I tako, pred nama defiluju ne samo tenkovi, avioni, mudri generali i čitav sila invazionog korpusa, već pre svega pred nama su ljudi, autentični i stvarni u punoj svojoj vrednosti ljudskog doživljavanja jedne od presudnih bitaka protiv hitlerske tiranije. Zato se ova knjiga čita ne samo kao reportaža koja doseže negde domete Egona Ervina Kiša ili Kornelija Rajana, već i kao umetničko svedočanstvo jednog vremena koje je opomenuta savest i podsticaj ka istinitom traženju jezika mira i slobode.

Branko Peić

Pohvala vatri

Književno društvo „Nestor Žučni“, Niš 1964.

RAZLOG STVARANJA zbirke „Pohvala vatri“, koja predstavlja pokušaj da se javnosti prezentira poslatno stvaralaštvo niških pesnika treba biti tražiti u rečima sastavljača ove „antologije“, Save Penčića: „Ja hoću da pozdravim jedan akt — prvu posleratnu smotru niških pesnika koja potvrđuje njihovo postojanje i koja treba da ih obrabi i pomogne im da glasnicu saopšte svoju prisutnost i savladaju onaj sumorni oblik provincijske inferiornosti ukoliko ta inferiornost postoji“.

Na žalost, iz samih ovih misli proizlazi činjenica da postojanje kompleksa „literarne provincije“, iz samog konteksta i tonu predgovora proizlazi kod mene uverenje da je stvarni motiv izdavanja ove knjige u mnogome upravo ta kobna „provincijska inferiornost“. Čak i ako previdimo i prečujemo disharmoničnost i neuskusnu patetiku same uvodne reči koja je imala za svrhu da svojom toplinom pruži podršku još neafirmisanim pesnicima, sama pomisao da neki način treba dokazivati postojanje poetske reči jednoga kraja koji je dao Branku Miljkoviću, koji je dao Radoslava Vojvodića i Gordana Todorovića (i njihovi stihovi su u ovoj zbirici) tužno je svedočanstvo. Svedočanstvo nesigurnosti u mogućnost ravnopravnog tretmana „provincijskih“ pisaca među ljudima koji se bave literaturom.

U ovom smislu ukazuje se kao opravdana misao da razloge za postojanje onoga što se može nazvati „literarnom provincijom“ ne treba tražiti u geografskoj distanci između nekog grada i metropole, niti u nekoj tradiciji, niti u nekom nepoverenju prema stvaralicima iz provincije, od strane publike iz glavnih gradova, već u inferiornosti koju svome izraža u svojoj ličnosti nameću ljudi koji bi na neki način bili ugroženi i da žive u metropoli.

Gotovali su ovi pesnici saradivali su ili saraduju sa književnim listovima i časopisima glavnog grada i na taj način svakako dobijaju priliku da se afirmišu, imaju za to svakako veće mogućnosti nego što im može pružiti jedna ovakva nekompletna zbirka. Zar ovakva jedna potreba za samopotprihvatanjem ne vodi ka eventualnosti da jednoga dana naša zemlja bude podjeljena po „literarnim srezovima“.

Kad prostor poludi Jakob GROBAROV

*U zemnom carstvu
Ti spavaš ljubavi
Daleko od mene
Iza prozora nešto mi tihno šapuće
Tvoj san
Pod mojim čelom gori
Prognan sam
Od svega što živi
Daleko sam
Od svega što žubori
Ja beskraj noći twoje
Na plećima nostim
A sutra ljubavi
Zaštitiće me od moje nemoći
Od moje kobi
Cvet ćeš mi isplakati u grudi
To boli
Kaži mi danas
Što si prečutala juče
Kaži
Jer vreme ne govori.*

Mali značaj ovakve zamisli ne smeta nam da kazemo da su svi pesnici koji su zastupljeni u ovom zbircu talentovani, da imaju snage da iskažu i upečatljive i tople i snažne poetske reči, i da im je zajedničko to da nijedan od njih (ovde, naravno, ne piše o Branku Miljkoviću, Radoslavu Vojvodiću i Gordani Todoroviću, već samo o onim nedovoljno afirmanim) nije još postigao punu stvaralaštvo zrelosti. Izuzetak je, možda, jedino Veljko Vidaković koji je govorio jednom lepotom životom u ljudskom senzibilnosti, i stvorio jednu već u velikoj mjeri očaravajući i samoprovjedni poeziju. Na ostale pesnike: Ljubu Stanojevića, Dimitrija Petkovića, Simona Milčića, Miroslava Todorovića i najmlađeg ali, po mom mišljenju najtalentovanijeg i najnedorečnjeg, Zorana Milice, može se uglavnom odnositi Penčićeva pretpostavka da još nisu napisali svoju najbolju pesmu.

Milivoj Nikolajević

Salon Moderne galerije

GRAFIČAR i slikar iz Novog Sada Milivoj Nikolajević predstavio se svojim najnovijim radovima — pastelima, sačinjenim na temu „Granje u vodi“. Ova tema, kojom je Nikolajević zaokupljen već više godina, doživela je prva otečetvorenja u grafičkoj tehnici kroz mnogobrojne varijacije. Ali, ovaj motiv se u Nikolajevića, medutim, javlja reducirani, on je prisutan samo kao vid sećanja u komе aktivno posreduje autorovo htenje ka likovnom sumbljisanju vizije. Tako je u Nikolajevićevim grafikama izraz sveden na nekoliko linearnih zapisa, odsjaka — senzibilnost i ukus koji zrači sa ovakvih, krhko zaparanih listova otkrivali su i lirske prirodu autora. Upršćen postupak, i ako nije imao širok vizuelni raspon, posedovao je osobenu draž i dejstvo.

Današnji pasteli Nikolajevića zadržavaju u osnovi istu konцепциju, ali je stvaralački proces postao složeniji, likovna skala je bogatija. Vegetabilni svet Begeja i Tise, preobražen u dinamične razgranate arabeske, pulsira sad prelivom novim refleksima, razvijen bojeni spektar kupa ga svojim prozračnim, izvanredno iznjansiranim plavičastim, svetlo-sivim, zelenkastim i okerastim tonovima. U toj i takvoj, vrlo rafinovanoj, likovnoj senziji sećanje na predmetni svet jedva da se formalno opaža. Jer, sve je do te mere transponovano da podleže gotovo samu autorovom intimnom doživljaju, osećanju koje je izraženo maštovitom i efektnom igrom plastičnih odnosa, igrom u osnovi vrlo smisljeno i nepogrešivo.

Nikolajević u svojim pastelima, za razliku od grafika, osloboda izvestan prostor koji, medutim, nema bukvalno značenje, on je shvaćen pre kao likovna dimenzija koja u krajnjoj konsekvenciji stvara atmosferu slike, a time još više doprinosi da ove lirske asocijacije dobiju intimistički prizvuk.

Božidar Džerković

Galerija Kolarčevog narodnog univerziteta

SVAKIM DANOM postaje sve određenija činjenica da se jedan smer savremene grafičke u mnogome približio slikarstvu. Srodnost sa slikarstvom ne ogleda se samo u upotrebi kolorita, kako se to često misli, već tu srodnost sačinjava slikarski tretman koji podrazumeva i jedan čitav fond izražajnih elemenata svojstvenih slikarstvu — koloristička modelacija forme, potezi slični slikarstvu, potenciranje fakture, pomanjkanje crteža i svetlo-tamnih kontrasta — a naročito način upotrebe ovih elemenata približio je grafičku slikarsku strukturi, maniru slikanja... Ovim, naravno, nemam namjeru da negiram izvesnu novu iškustva i mogućnosti savremene grafičke umetnosti, niti pak da njen izražajno obogaćenje stavljam pod sumnju, kao što ne smatram da je svaka upotreba kolorita bliska slikarstvu, pa čak, iako bi bila, to ne znači da takav grafički list gubi u kvalitetu. U stvari, ovde se samo neglašava da postoji i takva tendencija u ovoj disciplini koja gubi od svoje autonomnosti, izlazi iz konteksta svoje izražajne strukture korespondirajući jezikom slikarskog medija.

Suočeni sa grafičkim listovima Božidara Džerkovića opožamo dve komponente karakteristične za stil i izraz ovog beogradskog grafičara. Džerković se, s jedne strane, naročito u figurativnim predstavama koje su otisnute na najvećem broju njegovih listova služi savremenim izražajnim sredstvima, potencirajući grafičku materiju odnosno fakturu i u izvesnom smislu upotrebljava kolorit, dok, s druge strane, način kako on primenjuje ove elemente ostaje u domenu grafičke discipline. Džerković permanentno oseća i smisljeno sprovodi svetlo-tamne slike i odnose, to neodoljivo olijeće grafičke umetnosti. Bilo da je u pitanju kolorisana ili sasvim tamna površina on joj uvek suprotstavlja jednu novu, drugačiju formalnu i svetlosnu vrednost, a sve to u kontekstu zajedno poprima snažan zvuk poput kontrapunkta. Prodorna i zadebljala linija, iz čijeg se granjanja radiju razni oblici — ljudske glave, ptice i izvesni motivi iz prirode — pojačava opšte dejstvo, poetsko i grafičko, kompletira utisk u grafičkom osećanju ovog autora, o zrelosti njegovih rešenja.

Iako nije ostao ravnodušan prema aktuelnim plastičnim problemima i izražajnim mogućnostima Džerković je, koristeći ih, ostao dosledan grafičkom mediju. Ne narušivši elementarni grafički principi on je uspeo da ostvari koliko čist toliko i savremeni grafički koncept.

Vladimir Rozic

KAZALIŠNO PISMO IZ ZAGREBA

DOK SE DRAMSKA GRANA Hrvatskog narodnog kazališta nalazi u očitoj stagnaciji, jer je ove sezone izvela svega tri premiere, i to stranih autora, dotele se Zagrebačko dramsko kazalište nalazi u novom zamahu, iako još uvek zapostavlja domaću dramu. Ono je dosad izvelo sedam premiera, a s nekoliko poslednjih upozorilo je na zaboravljenje ali značajne autore svjetske dramaturgije. Tako se konačno i jedan od glavnih stupova i putokaza svjetske drame August Strindberg, koji je napisao 59 drama, našao tel sada na pozornici jednog zagrebačkog kazališta, što je upravo nepojmljivo, ali ujedno i poučno za repertoarne politiku naših kazališta. Bez Strindberga ne može se zamisliti razvitak modernog teatra, jer je u njegovim dramama još prije pedesetak godina već sadržano sve ono što je bitno i za današnji teatar analize razumljene ljudske psike i otudena čovjeka. Dok je Ibsen u svojim dramama razgolito hipokriziju gradaškog društva i razradio nemoćni otpor čovjeka sukobljenog s lažnim moralom, Strindberg ide korak dalje zapovjedajući, ulazeći analitičkom sondom u najmračnije dubine čovjekove psike, razdjeljene unutrašnjim suprotnostima ljudskih odnosa i borbi protivnih polova. U svojim dramama Strindberg je spojio naturalistički izraz s ponekad više ili manje razradenim ekspressionističkim postupkom i sa simboličkim smislim fabule ili likova. A to su upravo neki od bitnih elemenata i modernog teatra.

Te značajke Strindbergove dramaturgije dobro prezentira premjera njegove velike drame „Mrtvački ples“, koju ZDK izvodi u dva dijela, malo neuobičajeno — s nastavkom. Ali je svaki dio zatvoren u cijelinu, pa se može i posebno gledati. Međutim, čitava problema tika teme i dramske obrade već je sadržana u prvom dijelu, u čvrstoj kompoziciji psiholoških sukoba svezana tri dobro zacrtana lika. Drugi je dio samo nadopuna ili produženje dileme o vječnom sukobu muškarca i žene, koji se u ljubavnoj mržnji izjedaju do smrti, u mračnom krugu društvene izolacije jedne tvrdave zatvora na osamljenom otoku. U drugi dio tog mrtvačkog plesa brutalne muške oholosti i samoljubive ženske taštine uveo je Strindberg, donekle na štetu kompaktnosti cijeline, i tri nova, mlada lika, te dva nova elementa — dimenziju vremena, kao faktor produbljenja zapleta do konačnog tragičnog finala, i odnos djece i roditelja, kao faktor trajnosti psihološkog sukoba. Međutim, ti novi elementi donekle razbijaju koheziju djela i razvodenju problem, odvođeći radnju na drugačiji, vedriji kolosjek, s novom vrstom dramske napetosti mladenačke igre. To je dosta pridonjelo da premjera drugog dijela drame nije dostigla onaj scenski intenzitet i unutrašnju punoču kao premjera prvog dijela. Režiser Dino Ra-

dojević ostvario je s prvim dijelom drame zatvorenu i sugestivnu, scensku cijelinu, jednu od najboljih predstava posljednjih sezona u Zagrebu. Strindbergov naturalizam u ovom je scenskom tumačenju pročišćen do suptilnog, ekspresivno nijansiranog psihološkog realizma, koji svoju najjaču scensku izražajnost dostiže u izvanredno snažnom trećem činu.

Na premjeri drugog dijela drame postignuta je puncosa i scenska povezanost igre također tek u stražnjoj sugestivnosti trećeg čina, dok su prva dva čina donekle rasčekana i bez potrebne unutrašnje kohezije. Svega tri lica prvog dijela drame ostvarile su tri kontrastna, vanredno životna scenska lika, ali na premjeri drugog dijela s nešto manjim scenskim intenzitetom. Fabijan Sovagović dao je jednu od svojih najboljih uloga, izgradivši monumentalno, s pravom mjerom, lik neurotično nasilnog i ambicioznog kapetana Edgara, koji u službi nije uspio i kojeg je život izdarao do srčanog udara. Tek je na predstavi drugog dijela ponekad previše vanjski eksponirao jačinu glasa i artikulaciju uzbenih uživača. Nada Subotić je njegovu taštu i impulzivno zlobnu ženu Alice prikazala s impresivnim držanjem i razrađenom intonacijom glasa, ali nešto previše kruta u drugom dijelu, ostvarivši također jednu od svojih najboljih uloga. Zvonimir Ferenceti prikazao je kontrastni lik njihova prijatelja, rezigniranu rezonera Kurata, s pogodenom maskom i smireno izražajnom glumom. Od mladih likova u drugom dijelu najsugestivniju ulogu dala je Ljubica Jović, koja je naživan i izražavan načinom razotkrivala slojevitu prirodu i kontradiktornu osjećanja senzibilno-prkosne kapetane kćerke Judite. Prikladna inscenacija sumorno nadsvodenje prostorije kule u prvom dijelu drame od Miše Račića sugerativno je isticala mučnu atmosferu ovog potresnog mrtvačkog plesa jedno gotovo patološke ljubavne mržnje.

Posljednja premjera u ZDK-u poznala je kazališnu publiku s jednim zanimljivim dijelom ekspressionističkog teatra. Njemački ekspressionizam kod nas je od starije generacije zaboravljen i zapostavljen, a mlađi ga naraštaji uopće ne poznaju ili imaju krvnu predodžbu o tom

razgođeno hrapavom dijelom, iako su zapravo njegove lapidarde replike, kao lijevog socijalista, odnosno komunista, u idealističkom revolucionarnom žaru očiti antipod pragmatičkom socijaldemokratu Unbeschwertu, kojeg je racionalistički staloženo tumaćio Ljubo Kapor. Način na koji je ostvaren glavni lik Hinkemann, kojemu je Ivan Subić dao unutrašnju suptilnost i vanjsku oporov suzdržanih reakcija čovjeka razdiranog dubokim očajem životne osamljnosti. Scenografija Kamila Tome je najviše se približila ekspressionističkom stilu, osobito u upotrebi boja i svjetla, ali nije bilo dovoljno funkcionalna, pa je malu pozornicu previše zatrplila paravanima i dekorom, onemogućivši širu igru i kretanje glumaca, osobito u masovnim prizorima.

Malo ima savremenih kazališnih komada za omladinu i omladini starije uzraste. Zato je za osobitu pothvalu što je Omladinska pozornica Zagrebačkog pionirskega kazališta pronašla i izvela jednu takvu rijetku ali veoma aktualnu dramu, u kojoj su snažno prikazane moralne dileme američke omladine, pod stalnim pritiskom reakcionarnih snaga što beskrupljeno uništavaju duh i otpor svake napredne misli. Francuski pisci Paul Quentin i Georges Bellac napisali su svoju dramu „Rugby“ 1957 god. poslije boravka u New Yorku i na osnovu tadašnjeg istinitog događaja, kada je grupa studentskih huligana, zatrovana mičnjom iz korejskog rata, ubila svog kolegu zato što se usudio da u razgovoru i u članicama za studente novine izrazi drugačije, slobodoučenje mišljenja. Dignuviši glas protiv gušenja slobode i oslobodilački pokret u svijetu, takav pojedinc pade kao žrtva rulje huligana, koji na njega bjesomučno navaljuju kao na loptu u rugbyju, a ubice ostaju zaštićeni zbog interesa moćnih snaga zakulisne politike.

Danas, kada se ponavlja slična situacija s vietnamskim ratom i s agresijom na Dominikansku republiku, ova drama dobiva novu aktualnost, ne samo kao plastična slika američkog „načina života“ i mračnih snaga koje deformiraju psihu američke omladine, nego je i dublja psihološka analiza omladinskih problema i dilema uopće u današnjem razjedinjenom i toliko kontradiktornom svijetu. Iako nosi snažnu dramsku ideju i nekoliko scenski dobro komponiranih sukoba, komad dramaturški nije baš ujednačen, a radnja je dosta razvijena. Tu je režija Zvjezdane Ladike mogla jače da intervenera, da ukidanjem zastora čvrše poveže kratke slike s bržim izmjenama na otvorenoj i zatamnjenoj pozornici, što bi razbilo monotonom, skratili predstavu i dalo joj veću dinamičnost. Inače je režija uspjelo razradila skupnu igru i psihološke profile pojedinih likova, tako da je ova predstava u glumačkom pogledu, osim osjetno slabijih ženskih likova, na visini prosečnih predstava profesionalnih kazališta. Rad ove zagrebačke omladinske pozornice, koji se sve uspešnije i pravilnije razvija, ali nekako po strani od cijeline našeg kazališnog života, trebao bi pratići s više pažnje i pomoći, osobito od strane stručne kritike.

Vlado Mađarević

KOMENTAR

nih, malo odabranih, još manje velikih. Neki se tek žilavo otimaju i probijaju. Nepriznati. Čekaju svojih pet minuta. Lirska situacija je, dakle, dobrim dijelom i dalje neizvjesna, nemirna, zamršena. Pjesnički srednje generacije, osjećajući kako ih pritisnica teret godina, i lirske i godine života, prave već naveliko pjesnička zavještanja, testamente u obliku izbora, autoizbora, koje nude kritici na uvid kao posljednje krijeke pjesničke mode: izbori se množe bez reda, glamazni, pretrpani, ponekad suvišni, preurani, ali po pravilu nikad nesamoljubivi, nikako ne narcisoidni, opterećeni svim i svačim, a najmanje čisti u namjeri i namjeni da budu efektni vodići u svijetu pjesnje jednog pjesnika! To najmanje. Zasukavši rukave, pjesnici se pretrgoše lomeći se šta da odbace, i, na kraju, ostave gotovo sve, sve im se čini genijalno, istorijski značajno, sve faze i sve promjene, i tako dobijamo ne kritičke izbore nego pjesmarice u kojima se slavi autor kao vitez bez mane i dosljedni, askete, nepomirljivi, nedodirljivi, ne haju što ih niko ne zarezuje, ponekaj jednostavno čute, zamoren. Dakle, čitava jedna mješavina i mutljavina u kojoj se teško snaci. Više je nezvanih nego zva-

MALO MNOGO ili

kao mjeđuri od sapunice, istina jedaleko van korica tih samozajubljeničkih kupusara i spomenara. Po nekad, ima i izuzetaka. Časnih. Kao bijelih vrana. Pogrešna orijentacija, zbrka, svakako. Te umjesto da se naginjemo nad probrane, izrafinovane, vertikalom nanizane pjesničke doživljaje i emocije, mi u stvari čitamo masovne trebničke brehtovske stilizacije eksprese u otudjenju od lika i situacije, koja bi predstavili takvog dijela dala jedinstveno stil i ritam igre. Ipak je ostvarena zrela izvedba, ali neujednačene kvalitete. I neke su uloge nerazrađene ili krivo shvaćene, osobito radnik Max Knatsch u tumačenju Ante Dulčića, koji je postavljen kao pijani anarhist, s ne-

bjednije pristupimo, zajedničke koštisti radi. Interesuju nas plodovi, jezgro, rezultati, ne čitava gomila pjesama koje je već vrijeme odavno stavilo na pravo mjesto: u zapečat, negdje u zaborav. Ovako mi moramo, svaki za sebe, u tim izborima da ponovo pravimo sopstvene izbore, izbore koji oduzimaju vremena i koji su pre subjektivni, prelični možda više nego što bi valjalo, ali i previše svih, i ne malih i slučajnih, zamjerki i prigovora, i ovakvi kakvi jesu, oni mogu da posluže kao grada za sutrašnje antologije, i kao povod za jednu letimičnu impresiju, za sliku trenutka u kome se nalazi naše pjesničko stvaralaštvo, danas. Srednje generacije. Ove poslijeratne. Jednu uopštenju, ovlašnju skicu, makar. Praveći ovakve zbornike pjesnici se, mislimo, nalaze na raskrsnicama: svode dosadašnje stvaralaštice poslove na određenu mjeru, u zbir, da bi, otrijezeni, naoružani kritičkom svješću o proteklom iskuštu i o samom sebi, krenuli dalje, u nove pustolovine stvaranja sa mnogo više srčanosti, samopouzdani, neposrednosti.

Prije svega: dva suprotna, sukobljena, gledanja na pojavu današnjeg pjesništva — onaj iz udaljenog vremenske perspektive, nazovimo ga utorično: istorijskim, koji ne brenuje današnje naše razloge, i onaj praktični, skraćeni, savremeni, ovotrenutni. Vrijednost narečene pjesme

PORAZ I BUDUĆNOST

Premijere: „Slučaj Openhajmer“ H. Kipharta i „Ričard II“ V. Šekspira

MOŽE SE SPORITI oko forme Kiphartovog dela i mogu se postavljati pitanja: kakva drama? zar to nije feljton? obična žurnalistika? Ali je teško prenebregnuti njegovo delo. Nije li to znak da su uzaludni napor koji teže da pomoću formalne klasifikacije objasne „Slučaj Openhajmer“. Pogotovo što je ceo materijal dat u izvornom obliku sa slušanja čuvenog naučnika pred odborom za bezbednost, gde je učinjen pokušaj da mu se ospori pravo na sopstveno mišljenje o smislu razornih atomskih eksperimenta i doveđe u sumnju njegova lojalnost prema nacionalnim i državnim interesima. Iz toga sledi uverenje da suština dela bazira na autentičnim dokumentima.

Savremeni teatar sve češće se suoči sa problemom stalne verifikacije starih i novih dramskih forma, pogotovo što je odavno već postalo jasno da nije od njih niše više dovoljno postojana i trajna. Zato Kiphart čini sve kako bi ne samo oživeo dokument nego i dokazao da on sadrži sve materijalne kvalitete života i unutarnje dejstvo potrebno da se dode do potpunog saznanja stvarnosti. Ovaj tekst umeđutim verovatno nije, ali u svakom slučaju jeste zanimljiv i dragocen prilog repertoaru Savremenog pozorišta.

Reditelj Aleksandar Ognjanović je u svojim intencijama bio sasvim precizan: ovde uopšte nije dolazilo u obzir određivanje nekog posebnog odnosa prema materijalu, jer on apriori sadrži u sebi sve elemente životne istine. I zato je svoju pažnju usmerio na to da se izjave i replike predstave u svom emocijonalnom, sadržajnom i stilskom jedinstvu i učine aktivnim do te mere da brišu granice između onog doživljjenog i mogućnog. Metom u sve mu ispravan, i zato u predstavi nemaju formalnog egzibicionizma. Sve je strogo funkcionalno, čak kada se i čini obično, a gledaocu ne promiče jedno veoma uspešno rešenje: statična situacija iz slike u sliku osvetljava se iz druge pozicije. Time reditelj nije samo uspeo da postigne izvesnu dinamiku već i utisak da je u celoj predstavi dominantno ne samo ono šta se govori, već kako se prema celoj situaciji odnose svi njeni učesnici.

Nekoliko glumaca ostvarilo je zapažene likove: to se pre svega odnosi na darovitog Zorana Rančića, čiji je K. A. Rolander, zastupnik atomske komisije, imao precizno držanje, punu misaonu koncentraciju i unutarnju napetost koja je njegovim rečima davalu razrađujući moć, posebno za vreme unakrsnih ispitivanja pojedinih svedo-

IZVANREDNA PRILICA ZA POTVRDU REDITELJEVE AVANGARDNOSTI
I INTUITIVNOSTI

ka. U ulozi Openhajmera našao je Vlastimir Đuza Stojiljković sigurno svoju najbolju ulogu poslednjih sezona, sa punom smirenošću i glumačkim senzibilitetom koji zasluguje pažnju. Superiornu karakternu transformaciju ispoljio je Pavle Bogatinčević u liku Varda Evansa, člana odbora bezbednosti. Zapaženi su bili i Dušan Krcun Đorđević, Zoran Radmilović i Vlasta Vlašavljević.

„Slučaj Openhajmer“ igran je u

jednostavnoj i uspejloj scenografiji Miomira Denića.

Da li treba da budemo srećni ili tužni što nam se tek sada pružila prilika da na jednoj domaćoj sceni upoznamo Šekspirovog „Ričarda II“ — taj čudesno potresni, lepi i nadavne blizak tekst svima generacijama. Jer, on u sebi sjedinjuje tragično osećanje sveta i nemogućnosti da se sloboda izdigne iznad absurdnosti egzistencije i učini iz-

pitanje je, može li se reći da je ovo minulo razdoblje u znaku poezije. U znaku jednog Ujevića, na primjer. Jednog Krleže. Jednog novog Ujevića i novog Krleže, razumije se.

Pope, Pope ili Vesne Parun, pjesmu Sl. Markovića i S. Raičkovića, pjesmu Izeta Sarajlića ili M. Pavlovića, H. Tahmičića ili Riste Tošovića, i tako dalje. Mogu li se na neki

način pomiješati impresije poezije Tanašija, Mladenovića sa onom Mišom Danojićem, Maka Dizdara, Slavku Mihaliću, Vuka Krnjevića, Borislava Radovića i drugih pjesnika. Ne može. Postoji boja, nijansa, u fresci jedne poezije, svima prepoznatljiva, uočljiva, aroma, vlastištost, naravno ako doista postoji. Ima neki nemušti, tajni znak koji ona od sebe daje i rasprostire prema u-pućenima, nešto kao ultrazvuk, kao miris. I poezija ima svoj lik, lični opis, svoj grafičko-službeni identitet. Nepogrešiv. Sestim čulom, radom afiniteta mi precizno razlučujemo pjesništvo jednog i drugog pjesnika, ukoliko su ličnosti. Dakle, naša poslijeratna poezija je razuđena, tematski i izražajno, ogroman je to luk motiva i metoda, stilova kojima se ona služi i u toj panorami lako se uočavaju bitne razlike među pjesnicima, i njihovim pjesmama. Oprčnosti ima koliko i pjesnika. Imitatore ne računamo. Gledajući tako naša savremena poezija nije siromašna, čak je izobilna. Pjesnika ima, i pjesama. Različiti glasova. Beznadno nikako nije. Pa ipak,

Pitanje, dakle, i nadalje ostaje širom otvoreno: mnogo poezije, malo pjesnika, ili malo-mnogo i pjesnika i poezije? Druga dvodecenija, na čijem smo tek osvitu, daće pouzdano odgovore, i to preživi i dočeka, znaće, kazaće mu se.

Risto Trifković

vorom čovekova duha i delovanja, odnosno suprotstavi sudsbinu koju mu realnost nameće. Zato je ovde kralj samo simbol čoveka, a intimna tragedija način da se otkrije njegova prava i izvršna sustina. Gde su stvarne granice njegove moći i šta je on u stanju da učini? U kojoj meri je spreman da prihvati borbu, da li je to istovremeno i pobuna protiv sopstvenog kukavičuka i može li poraz da bude časno izmirenje sa svetom i zalog za neku viziju života i budućnosti, odnosno šta znači sloboda kada se odvoji od čoveka?

Za reditelja Bodu Markovića to je bila izvanredna prilika da na sceni Narodnog pozorišta napravi jednu zaista retku i atraktivnu predstavu i tako potvrdi svoju avangardnu hrabrost i intuitivnost. Možda i više od toga — da pokaže koliko je Šekspir savremeni i nekonvencionalan. Ali, na žalost, ubrz se pokazalo da su ova čekivanja subjektivno intonirana našom željom da se definitivno učini kraj neinvencivim, demodiranim i primitivnim postavkama Šekspirovih dela. Ta atmosfera nepotpustljivog tradicionalizma, kojom je omadilan ovaj pozorišni život, imala je uticaja i na samog Bodu Markovića, tako da se nije usudio da baci izazov i uvaženim šekspirolozima i majstorima scene.

Zbog svega toga njegova konceptacija „Ričarda II“ je u mnogo čemu konvencionalna, gotovo rutinska: zaustavlja se na površini zbijanja i načinu ubeđljivu hroniku o jednom čovekovom padu i jednom usponu. Kada se tome doda da je sve to stavljeno u okvire nelogične scenografije biće razumljivo zašto je u ovom kitnjastom kovitlaku ostalo malo mesta i vazuša za pravo nadahnuće. Akteri su udaljeni od onog svog ljudskog vremena i prostora, pa su često delovali kao apstrakcije. Istina, reditelj je u izvesnim scenama nastojao da pomoći svojim zamki i rešenja pojedince čvrše prikuje za pozornicu, kako bi u sebi osetili organsku povezanost sa dogadjajima u kojima učestvuju i pomoći kojih razaraju sebe i druge. Ovdje ova predstava ima niz veoma uspehlih detalja — tačnije mesta gde je reditelj jedino naznačio svoje kreativno prisustvo u „Ričardu II“. Tako je neponegno blesnuo lepo iznadeni prelaz između dve scene, negde opet mizansen, ili dinamika mase. Ali, doslednosti nije bilo, tako da su glumci, kao na primer, u Ričardovoj svitki, bili potpuno odsutni i površni, dok su izvesni lordovi prelazili dozvoljene granice i pretvarali u deklamovanju, a bilo je i romantičnog capanja strasti, otpovijavanja uloga i nerazumljive buke. Primenito je i pomanjkanje osećanja za savremenno korišćenje rituata (abdikacija i izazovi na dvoboje sa rukavcima) kao vanredno dragocenog elemenata u dočaravanju unutarnjih doživljaja i psihološkog kompletiranja suprotnih karaktera.

Da ne bi bilo nesporazuma, potrebno je naglasiti da su sve ove zamerke učinjene zbog toga što je cela predstava ocenjivana u odnosu na njene potencijalne mogućnosti.

Mihajlo Viktorović u naslovnoj ulozi napravio je kreaciju: elementarna osećanja su se diskretno usaglašavala sa tragičnim situacijama i izrasla do istinske patnje razumljivog čoveka. U završnim prizorima njegove psihološke sinteze asocijale su sa gorčinom na neke opšte ljudske simbole i nesumnjivo uveravale gledaoca da je pred njima glumac koji ne opisuje već izražava u svemu autentičnu ljudsku prirodu. U kontrastu sa njim bila je snažna figura Jovana Miličevića kao Henrika Bolinbruka u svom usponu ka vlasti. Ali, njegova čvrstina, otpuna usaglašenost duha i akcije, nije ga nijednog trenutka činila štorm već, naprotiv, samo punijim i raznovrsnijim.

Za predstavu je značajna bila ubeđljiva igra Vase Pantelića (dramičan, čudan i upečatljiv Edmund od Langlija), Predraga Tasovca (izvanredno prilagodljiv situacijama, odlučan ali ne i grub, individualnost koja je grofu od Nortamberlanda obezbiedila punu funkcionalnost u odlučnim zbijanjima), a medu epi-zodama neobično izražajnog Pavla Minčića i sasvim prihvatljive Ksenije Jovanović.

Petar Volk

RAZARAČI I LUTKE

TRINAESTOGODIŠNJAK protiv televizije!

Ne, ne radi se ni o kakvom vunderkindu, kao što se u slučaju Toma Sojera takođe nije radilo o čudu od deteta. Ni Fin Hakberi nije bio čudo od deteta. Ni glavni junak Timpetila, grada bez roditelja. Ni Kestnerov Emil, koji se sam u velikom gradu borio protiv gangstera. Ni dečak što je stavio prst u holandski nasip i tako sprečio poplavu. Niko od njih nije bio malo Mozart koji svira posle ručka tetkama i kardinalima.

To su samo dečaci što sami lunjaju kroz grad.

Ko su oni? Šta oni znaju?

Oni imaju kosu počešljano naniže i kolena izubljenu od različitih padova i bekstava.

Oni poznaju tajne prolaze među zgradama, tajanstvene kapije kroz koje je moguće proći na neku drugu ulicu. Oni poznaju bezbroj načina kako da udu u kino salu bez ulaznice, oni su široki otvoreni očiju virili u mračne događaje ljubavnih soba, oni žele da reše zagonetku čudnih poseta koje prima raskošna dama iz broja šest. Oni su svakako jedanput videli tuču noževima na ulazu u kafanu „Tri slavu“, i to kako su četvorica ljudi gazili nogama petog čoveka. Oni se vežaju na tramvaje ako ih ima i u njihovom gradu. Oni traže dve banke za „Kekec“, oni izbegavaju svoje vršnjakinje jer su žene a njih i Indijanci preziru, oni kažu majci: „Ne masiraj kevlo!“, oni trče brže od ostalih, oni se penju na mesta na kojima ih hvata vrtoglavlje straha — oni su najlepša, najdrevnija, najsmelija vrsta ljudi koja živi na svetu, oni su mali uljezi u ovaj racionalni grad napravljen prema snovima i prema potrebama odraslih, oni su stvorenja koja od svega prave tamnu bajku; i da nije njih, naš prelazak preko ulice bio bi sto puta siromašnija.

Jer oni vide stvari u njima izazivaju neslućeno, lepe zvukove, pune misterije i čuda.

Te instrumente u sebi, mi smo već odavno zamenili računskim mašinama.

I sada jedan dečak, jedan trinaestogodišnjak, predstavni svih trinaestogodišnjaka na svetu, sedi u kabini televizijskog kviza i sa slušalicama na usima očekuje pitanja o nekom davno potušolom brodu pacificke mornarice. Koliko je topova imao taj brod, kakvi su bili njihovi kalibri, kada se dogodila bitka i je li more bilo mirno ili su džinovski tasilici brisali sa palube prestravljene mornare?

I sada dok gledam tog trinaestogodišnjaka iz Slavonskog Broda kako sedi i pribrano očekuje novi udarac u obliku pitanja koje će mu postaviti starici, kao da vidim ekskorne razarače i krstarice, torpedne čamce i pilote kamikaze kako prolaze njegovom glavom, penujući morem velikog Okeana.

Trinaestogodišnjak protiv televizije?

Bolje je reći: trinaestogodišnjak protiv sveta odraslih!

A odrasli? O, oni su veoma moćni i pametni! Kao što su izmisli azbuku za slepe, šarene kockice za bebe, novine za nedeljno popodne — tako su izmisli i priče koje treba da slušaju trinaestogodišnjaci. Ali nevolja je u tome što veliki broj odraslih misli da su deca naivna, da deca ne shvataju šta se krije iza rečenice: „Mišo hajde malo da se igraš u dvorištu, mi moramo nešto ozbiljno da pričamo!“ O, znaju to oni bolje nego iko!

I više nego bilo koto!

Oni tako odlaze skrušeno u dvorište i nabavljaju knjige o pacifickom ratu ili o zvezdanim letovima, a zatim jednoga dana oni iznenade odluče da svojim znanjem zbune nekoliko miliona televizijskih gledalaca, i da vide — sasvim uspevaju u tome. Odrasli počnu da se dive. Odrasli pišu članke u svojim novinama o tom slučaju. Odrasli uzimaju fotografске aparate i odlaze u dvorište skole u kojoj dečaci uči da su stari Sloveni živeli na izvorima reke Visle i da dva različita predmeta ne mogu zauzimati jedno isto место u isto vreme. Kažu mu: „Hajde malo, sutni loptu!“ I dečak šutne loptu i oni onda pišu: „On je kao i sva druga deca! I što je najzanimljivije, sem da šutira loptu, on zna i mnóstvo zapanjujućih stvari. Hej, kada bi svi trinaestogodišnjaci počeli da pričaju ono što znamo, šta bismo mogli sve od njih da čujemo!“

Televizija je divna stvar bez sumnje. Kako se veoma poučno izrazio neki nedeljni esteta „ona je ogledalo sveta“. Ako je tačno to što nedeljni esteta tvrdi, onda se u tom ogledalu, recimo u njegovom jednom ugлу odslikavaju i trinaestogodišnjaci, zar ne? Biće bi veoma korisno da odrasli koji pišu za decu, koji za nju crtaju ilustracije ili snimaju na televiziji, obavezno vide skoncentrisano lice dečaka iz Slavonskog Broda, u emisiji „Da ili ne?“ Taj dečak bio je u stanju da komanduje jednom flotom. Pošto je dečak i pošto voli televiziju on svakako gleda emisije za svoj uzrast. I šta tamo može da vidi? Divne prizore! Slavica sa belom kraganicom pritisne prstom na nos plišane lutke koja predstavlja medveda, i ta lutka ispusti zvuk: Tu.u.u.u..

Zatim taj simpatični meč kaže: „Slavnice, bonli me Zub...“ I to je sve!

Momo Kapor

REČ DRAGANA M. JEREMIĆA
NA SASTANKU UREDNIKA
EVROPSKIH KNJIŽEVNIH ČASOPISA
ODRŽANOM NEDAVNO
U BEOGRADU

O PRAVOJ, STVARNOJ SVETSKOJ KNJIŽEVNOSTI

SVI LJUDI koji se danas bave književnošću kao urednici časopisa, kritičari, profesori i istoričari književnosti, izdavači ili prevodioци stoje pred zadatkom da od književnosti stvore snagu koja ne razdvaja nego spaja ljudi i narode sveta u jedinstvenu duhovnu zajednicu. Još je Johan Wolfgang Goethe u jednom razgovoru sa Ekermanom rekao: „Nacionalna književnost je sada manje aktuelna, na dnevnom redu je epoha svetske književnosti, i svak mora da se potradi da ubrza tu epohu“. Kao genijalan umetnik i gradanin sveta, on je izrazio ideju koja se u to vreme mogla postaviti kao ideal, ali ona još nije bila zrela za ostvarenje. Naime, ona je nastala iz materijalnih okolnosti koje je trebalo prevazići ili bar donekle izmeniti da bi se moglo pristupiti njenom stvarnom, istinskom ostvarenju. To su najjasnije videli Karl Marks i Fridrik Engels, koji su u „Manifestu komunističke partije“ rekli sledeće: „Eksploracijom svetskog tržišta buržoazija je učinila kosmopolitskom kako proizvodnju tako i potrošnju svih zemalja (...)“. Na mesto starih potreba, zadovoljavanih domaćim proizvodima, stupaju nove, koje za svoje zadovoljenje iziskuju proizvode najudaljenijih zemalja i podneblja. Na mesto lokalne i nacionalne samodovoljnosti i učarevnosti stupa svestrani saobraćaj, svestrana uzajamna zavisnost nacija. I to kako u materijalnoj tako i u duhovnoj proizvodnji. Duhovni proizvodi pojedinih nacija postaju opšte dobro. Nacionalna jednostranost i ograničenost postaje sve više nemoguća,

bičnom nežnošću ophodile prema svojim egzotičnim piscima. Oni se, naravno, međusobno razlikuju po tome što jedni, kao Radard Kipling, nastoje da svojim delima izraze i imperialističku ideologiju svoje zemlje, dok drugi, kao Pjer Loti, nemaju te ambicije, ali zajedničko im je gotovo podjednako odsustvo dubljeg razumevanja života i duha onih naroda i podneblja koje opisuju. Pogledamo li kako su o nama Jugosloveni pisali Pjer Loti ili Gijom Apoliner videćemo da su oni imali nedovoljnu ili gotovo smešnu predstavu o životu naših ljudi, tako da ona malo ili nimalo ne odgovara našem podneblju, narodu i istoriji, koje su s toliko snage, tačnosti i dubine prikazivali naši najveći pisci Petar Petrović Njegoš, Ivo Andrić, Miroslav Krleža i toliki drugi.

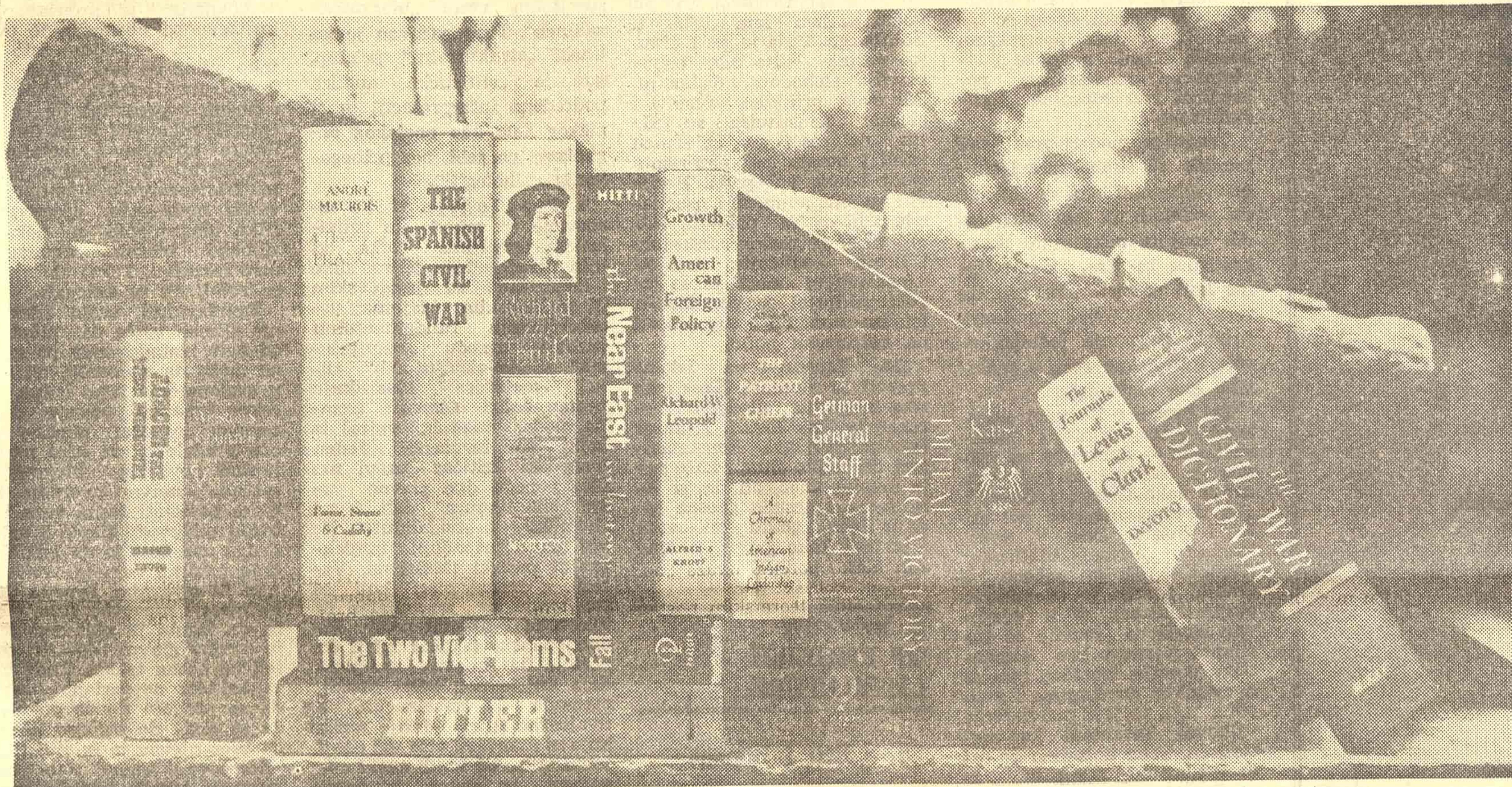
Uzaludno su već u početku izgradnje gradske književne estetike Danbatista Viko i Johan Gottfrid Herder isticali kako u najveća umetnička dela treba ubrojati ona koja nastaju u primitivnim epohama razvoja pojedinih naroda. Uprkos tom shvatanju, nije se ozbiljno uzimalo u obzir stvaralaštvo manjih i manje moćnih naroda. Narodi velike moći u svakom momentu bili su spremni da lansiraju po jednu novu književnu „zvezdu“ ne bi li tako osvetili i „mračne“ horizonte ekonomski i vojno slabijih naroda, pa makar te „zvezde“ bile tako male veličine kao što su Somerset Mom, Luis Bromfield ili Fransoaz Sagan. A da bi taj svoj položaj održale i onda kada su se poljupali njihovi temelji pod uticajem velikog buđenja samosvesti

trina, odnosno na engleskom jeziku uz upotrebu francuskih i španskih reči, jer su ta tri jezika jedini, po njemu, biti ostvareno „vreme harmonije“. Ovaj pokusaš je pjesničkog apostola američke demokratije danas nam, međutim, izgleda naivam i preuzeo, kao neka vrsta književnog esperantizma svoje vrste, koji ne može da služi kao ozbiljan primer kako da se prevaži barriere pojedinih jezika. Uostalom, sami književnici ne mogu da učine mnogo za međusobno zbiljavanje jezika i književnosti raznih naroda, jer oni, po pravilu, mogu da pišu samo na svom maternjem jeziku. Zato, u tom pogledu, glavnu inicijativu imaju pre svega prevodioци, ali mnogo mogu da učine i kritičari, jer oni na svom jeziku mogu da pišu o književnicima i književnim delima raznih naroda. I doista takvih divnih primera ima; postoji čitava plejada kritičara koji su svojim pisanjem o književnostima više zemlja, i to s gotovo podjednakim poznavanjem i razumevanjem duha tih književnosti znatno doprineli sporazumevanju svog naroda s mnogim drugim narodima, kad što su, pored Getea i Herdera, činili Georg Moris Brandes, František Ksaver Šalda, Ernst Robert Kurcijus, Viktor Školovski, Josip Vidmar, i na taj način u neku ruku pripremili one akcije koje danas treba sprovesti da bismo, na bazi ravnoopravnosti, mogli da čujemo glasove svih naroda, jer za talent i genijalnost nema izabrane nacije ni izuzetno pogodne prirodne, društvene ili duhovne klime.

rilo vrednosti. Uostalom, toga je, uglavnom, i Gete bio svestan, jer je, u nastavku razgovora sa Ekermanom koji smo već naveli, rekao i ovo: „Pri takvoj proceni strane književnosti ne smemo se zadržati na nečem naročitom i to smatrati uzorom. Ne moramo misliti da je to nešto kinesko, ili srpsko, ili Kalderon, ili Nibelunzi“. Gete je, međutim, ipak mislio da je uzorno u umetnosti uopšte ono što su dali Heleni dok mi danas u principu ne možemo prihvati kao tačnu teoriju o bilo kojoj književnosti kao uzoru. Staviše, smatramo da nema naroda čija književnost u manjoj ili većoj meri, svojim posebnim problemima i svojevrsnim književnim izrazom, ne bi mogla da dà vrednosti koje s pravom treba uvrstiti u svetsku književnost shvaćena kao riznicu u koju svaki narod ima dužnost da stavlja i pravo da iz nje uzima.

Opšte je poznata činjenica da se stari istočni pisi ističu svojim kosmičkim pogledima na svet, da su ruski pisi nemadžni u psihološkim analizama, da se francuski pisi odlikuju blistavušu umetničke forme, da se engleski pisi vrlo uspešno usredstvuju na analize porodičnog i društvenog života itd. Lako bi se pročinilo da je svaki narod kadar da nešto jedinstveno i neponovljivo pruži ostalim narodima kao svoj doprinos opštijoj ljudskoj sposobnosti da rečima kroti sudbinu. Ako bismo tražili što bi pre svega moglo u opštu riznicu da uđe iz jugoslovenske književnosti, činj mi se da je to opis jedne specifične istorijske i životne situacije: borbe između dva sveta, dva duhovna principa i dva mentaliteta, otpora da se bilo koji od tih dva principa apriorno, nekritički primi i njihov odmeravanja na osnovu kriterijâ ljudskosti, moralnosti, napretka. Tu specifičnu situaciju nametnula nam je sudbina koja nas je dovela da živimo na medju pravoslavlja i katolicizma, hrišćanstva i muhamedanstva, Istoka i Zapada, Evrope i Azije. Zato i prikazivanje neprekidne borbe koja se između njih vodila na našem tlu i zaključci koje o njoj sugerisu dela naših najvećih pisaca, imaju, mislim, i jednu neposrednu, poetsku, i jednu simboličnu, filozofsku vrednost za sve ljudje sveta.

Danas je, dakle, situacija u kojoj se nalazi književnost u svetu bitno izmenjena u odnosu na situaciju koju su sredinom prošlog veka očrtali Marks i Engels, ukazujući na društveno-ekonomске okolnosti koje su uslovile shvatnje književnosti kao jedinstvene ljudske aktivnosti. Pojam svetske književnosti u meduvremenu dobio je drukčije značenje. Od jedne prvenstveno društveno-ekonomiske posledice on je postao oznaka cilja koji treba da doprinese boljem razumevanju naroda i njihovom stvarnom i konačnom zблиženju. To zблиženje ne sme da ide preko iznalaženja zajedničkog činioča iz svih književnosti i utvrđivanja jedne apstrakte formule književnosti koja ne bi bila ničija, nego preko otkrivanja i poštovanja razlika u svakoj nacionalnoj književnosti. Ima, na žalost, još počuša da se ne prevede dela koja potpomažu zbiljavanje naroda već one tvorevine pomoću kojih se može dokazati neka teza kojom se kopaju opkopi i širi nerazumevanje među narodima s različitim istorijskom sudbinom. U tom slučaju društveno-politički interesi, na žalost, mešaju se u nešto što treba da nadvlada te interese. Pol Valeri je u jednom eseju o odnosu Istoka i Zapada dobro zapazio da se narodi dodejaju najpre ljudima koji ne poštju mir, slobodu i uverenje drugih ljudi, nego nastoje da stvore i iskoriste nejednakost među narodima, ali njegov je zaključak da „stanovnike Zemljine kugle sve vodi stanju tako uske recipročne zavisnosti i brzih komunikacija da se oni, kroz neko vreme, neće moći ne poznavati do te mere da bi se njihovi odnosi ograničavali na koristoljubive smicalice“. Na svim ljudima koji nastoje da prevaziđu okvire nacionalnih književnosti leži zadatak da ovo vreme razumevanja, recipročne zavisnosti i potpunog poverenja među narodima što pre dođe. To je jedan uzvišen cilj koji zaslužuje da mu se posveti mnogo volje i naporu, jer služi najvećem dobru najvećeg broja ljudi.

DANAS JE SVET POSTAO TAKO NEDELJIVA CELINA DA SVAKO OTKRICE U NAUCI LI KNJIŽEVNOSTI MOŽE LAKO I BRZO POSTATI OPŠTE DOBRO

a iz mnogih nacionalnih i lokalnih književnosti stvara se svetska književnost“.

Ovo naličje ideje o svetskoj književnosti uticalo je na njen izradavanje u nešto što je više prividno nego stvarno odgovaralo Geteovom shvatanju svetske književnosti. „Svetska“ književnost koju je uslovilo svetsko tržište kapitalističkih zemalja bila je, u stvari, dominacija nekoliko književnosti najvećih i najmoćnijih naroda nad ostalim književnostima. Njihova vojnička i ekonomski moć uslovjavala je njihovu superiornost na polju književnosti isto tako kao u domenu politike. Španski pisac iz druge polovine XIX veka Mariano Hose de Lara otkrio je tu činjenicu s neskrivenom i skrenutim slediće rečima: „Tamo gde ne ide vojska jedne nacije, neće ići ni njenja književnost (...). Kad bi se sutra, nekim čudom, španska zastava ponovo zapečatala na kulama Anversa, na sedam rimskih brežuljaka i od ulaza u Meksikanski zaliv do Magelanovog morezu, mi bismo ponovo diktirali zakone, odredivali pape, pisali komedije i nalazili prevodioce“. A ukoliko ekonomika i vojna moć pojedinih nacija i nije odredivala kriterije vrednosti njihove književne produkcije, ona je bar uticala na to da se pojave u književnosti neke „velike sile“ prate s mnogo više revnosti nego književna aktivnost nekog malog naroda.

U toj situaciji interesovanje za književnost malih naroda često, do naših dana, svodilo se na to da su se iz njih u kolo svetskih pisaca primali pojedini njihovi pripadnici, koji, naravno, svojim stvaralaštvom ni izdaleka nisu mogli da prikazuju mnogostruko književno stvaralaštvo ni svekoliki život svoga naroda. Tako su u svetsku književnost, na primer, ušli Danac Hans Kristijan Andersen, Norvežanin Henrik Ibsen i Švedanin August Strindberg. Ali ta „čast“ ukazana je, uglavnom, samo piscima onih malih naroda koji su imali najneposrednije i najjače ekonomski i kulturne odnose s velikim narodima, i to, manje ili više, na bazi neravnopravnog reciprociteta. Drugi, udaljeniji i manje poznati narodi tretirani su kao egzotični i interesantni više svojim pitoreskim podnebjjem i folklorom nego načinom života i doživljaja sveta. I kao što su njihove zemlje uglavnom služile kao izvor industrijskih sировина i lagak uvećanja kapitala, tako je i njihov život smatrana kao nešto što treba da bude prerađeno da bi dobilo pravu, veliku vrednost. Zato su se velike književnosti oduvek s neo-

manjih naroda i da bi suzbile tendencije prodiranja novih, manjih ali vitalnijih sile na svetsko kulturno tržište, velike kulturne sile nastojale su da održe svoj povlašćeni položaj počnu saveza s drugim, manjim i manje opasnim silama, na osnovu geografskog jedinstva, što se između dva svetska rata manifestovalo stvaranjem Mediteranskog centra u Nici s ciljem da se oko Francuske okupe sve zemlje Sredozemlja, ili na osnovu ideje o jedinstvu kulture, koja je posle drugog svetskog trebalo da okuplja zemlje na obalama Atlantika i, u krajnjoj instanciji, pruži podršku jednom vojno-političkom savezu.

Književnost se izražava jezikom i zato se hegemonija književnosti jednog naroda održava pre svega hegemonijom njegovog jezika. Tu hegemoniju, na primer, branili Valeri Larbo svojom teorijom o trostrukom centralnom lingvističkom domenu Europe, kojom podržava dominantu francuskog, nemačkog i talijanskog jezika. Nije, međutim, teško utvrditi da je dominantacija jednog jezika istorijski fenomen. Sistem je samo jezika koji danas zovemo mrtvim jezicima. Izvesni istorijski faktori dovode jedan jezik u izuzetno povoljan položaj, ali mu, isto tako, oni i oduzimaju ovaj položaj. Ti faktori su od francuskog jezika načinili jezik plejade pisnika koji su bili samo naturalizovani Francuzi kao Žan Moreas, Oskar Vladislav de Lubič Mišo, Gijom Apoliner, Tristan Cara itd. On je čak postao i pesnički jezik i za Leopolda Sedara Sengora i Emila Sezera iako nisu usvojili nacionalnost koju taj jezik pripada. A i, iako će privlačna moć francuskog finansijskog kapitala i tradicionalna francuska sposobnost da rado prihvata i lako astimili ono što je tudinski verovatno i ubuduće privlačiti književnike i druge umetnike u Francusku kao evropsku kulturnu metropoli, svakako će rušenje francuskog kolonijalizma učiniti da slava i dominacija francuskog jezika još više opadne. Sličan proces se može zapaziti i u drugim „velikim“ jezicima. Na taj način, karta kulturnog sveta, na kojoj je bilo upisano nekoliko osnovnih centara, iz osnova se menja i jedna teorija relativnosti i ovde pobediči naivno uverenje da se manje zemlje okreću oko velikih kulturnih zemalja kao Zemlja Sunca.

U prošlosti je bilo izvesnih npora da se prevaziđe uskost jednog „velikog“ jezika, pa prema tome i dominantan uticaj onog naroda koji se njime izražava. Karakteristično je našto stanje Volta Vitmena da piše in lingua

Danas je svet postao tako nedeljiva celina da svako otkriće u nauci ili književnosti može lako i brzo postati opšte dobro. Ali dok nauka nema granica i dok je njen jezik formula jedinstvena za sve narode, književnost izražava razlike u jeziku i duhu mnogobrojnih naroda širom sveta, koje se samo dobrom voljom i predanim radom mogu savladati. Velika antikolonijska revolucija uvela je u porodicu ravnopravnih naroda i dojučrašnje robe i oni već nesebično i sa uspehom unose u svetsku duhovnu zajednicu i svoje specifične duhovne vrednosti. Moramo imati sluh i za te nove glasove, jer pojam humanosti se sve više širi i izreka „nihil humani a me alienum puto“ dobija u naše doba nov ekspresion i veći intenzitet. Ljudski zajednicu odavno već ne čine uglavnom zemlje oko Sredozemlja a svet se više ne deli ničiće se ikada deliti na Helene i varvare ili Rim i provincije. U starim podnebljima bude se nove civilizacije koje donose nove glasove naroda i oni traže jednog novog Herdera da ih zabeleži, ali u naše doba to više ne može biti jedan čovek, jer sve te glasove treba preneti ne samo na jedan jezik, nego na sve jezike sveta, te zato moramo imati hiljadu Herdera da bismo odgovorili zadatku vremena.

Nikakva teza o pojedinim nosiocima opštijeduškog ne može da zabašuri dužnost svih ljudi koji se bave književnošću da otkriju sve posebne i pojedinačne vrednosti koje nude književnosti svih naroda sveta. Franc Mering se pita da li neki pesnici izražavaju opštijeduško i na to pitanje je dao sledeći odgovor: „Ako bi se opštijeduško negde moglo naći, moralno bi se naći kod onih pesnika koje na osnovu jednog širokog rasprostranjenog suda uobičano nazivaju svetskim pesnicima — dakle kod Homerova, Eshila, Dantea, Šekspira, Servantesa i Getea. Ali baš kod tih pesnika nalazi se posebno ljudsko u najizrazitijem i najiscrpnjem obliku“. Mering je mislio na posebno u istorijskom smislu, ali ovo njegovo shvatnje je tačno ukoliko se pojavi posebno shvatnje ne samo u istorijskom nego i u etničkom značaju. Zato se narodi mogu zbiljiti samo ako upoznaju druge narode preko njihove poetske reči i ako im postanu bliške baš one posebnosti koje svaki narod ima i usvaja kao izraz specijalnih okolnosti, u kojima je živeo i živi. Književnost sveta nikako ne može da znači jednu organsku celinu ili jedan strogi sistem nego jedno stečiste najkarakterističnijih pojava raznih nacionalnih književnosti, u kome nijedna ne može da bude uzeta za uzor i me-

to kao da je bekstvo zagrljava iz prostora kao prestanak hrvatanja svega nesvojeg to samo prazni oblici ruku leže u stavu bilja sve ručne kosti se vratile prema početku da ne ometaju igru sva krv se ustremila ka mozgu da mu utoli kurjučku glad dok misli da se ne raspadne od napora dok traži da ga gladnog sunovrat ne odvuci u ludilo dok kopa lagano padnu mi ruke na kolena kad mislim uvek kad mislim legne mi brada na grudnu kost to kao da je stav okamenjivanja kao akt crvstog sletanja jer linija gledanja je tada oštro prizemna kičma sa glavom je bremenito plodolika

to kao da je bekstvo zagrljava iz prostora kao prestanak hrvatanja svega nesvojeg to samo prazni oblici ruku leže u stavu bilja sve ručne kosti se vratile prema početku da ne ometaju igru sva krv se ustremila ka mozgu da mu utoli kurjučku glad dok misli da se ne raspadne od napora dok traži da ga gladnog sunovrat ne odvuci u ludilo dok kopa

lagano padnu mi ruke na kolena kad mislim uvek kad mislim legne mi brada na grudnu kost to kao da je stav okamenjivanja kao akt crvstog sletanja jer linija gledanja je tada oštro prizemna kičma sa glavom je bremenito plodolika

to kao da je bekstvo zagrljava iz prostora kao prestanak hrvatanja svega nesvojeg to samo prazni oblici ruku leže u stavu bilja sve ručne kosti se vratile prema početku da ne ometaju igru sva krv se ustremila ka mozgu da mu utoli kurjučku glad dok misli da se ne raspadne od napora dok traži da ga gladnog sunovrat ne odvuci u ludilo dok kopa

U KAMENOM KRUGU NEBA

S pavao si na gumenu svoga oca, u lijepo skrojenom krugu, do grla u kadulji i vrištu.
A grlo tvoje mlada i snažna jastreba,
pod ubojnom svjetlošću zvijezda.
I zvijezda mlada, koja se upisuje
u tvoje čelo.
I Sredozemlje, koje se slije
ispod tvorih mirisnih nogu.
(Brodovi, gradovi, rumeni zvona,
naraneči jutarnjih svetiljaka.)
I kraljati poskoci koji se ukrtiše
nad tvorim čelom.
I zora koja te ljubi u kapke, o divni mladiću, koji si spa-
vao na gumenu svoga oca, u lijepo skrojenom kamenom krugu
neba.

ONDA MILOSTI PUNA

Bila si lijepa, i sjedila si mi sučelice,
i ja sam crtao na tvome čelu.
Najprije nacrtah goru čaru
i na gori sunce.
Onda nacrtah šumu, mnogo stabala
bijelih i rumenih,
i visoka borova stabla koja mirišu.
Nacrtah zvijer u šumi, i ptice koje traže konačište, i
nebo zeleno kao isticijen limun, i plač djeteta koje

je izgubilo majku.
Onda manastir bijeli i kaludere
u mraku svoje krv, Isusa
prolomljenih rebara,
krik nemilosrđa.
Onda, milosti puna, ptici nacrtah
prenočište,
i djetetu put k majci, i kaludera
put k ženi.
Zvjerinu put k vodi, i put pšenice
hljebu.
Bila si lijepa, i sjedila si mi sučelice,
i ja sam crtao na tvome čelu.

SUNČANIM ČAVLIMA PRIKOVANI

Ljuljaju se doci raži
o vratu Biokovu.
Napismo se zdrava neba,
curilo nam iz prstiju.

A kad su joj pukle oči
poda mnom.

A kad su joj pukle sise
poda mnom.

A kad joj je puklo srce
poda mnom.

Pod humkom njenih sniježnih sukanja,
sunčanim čavlima prikovani
za čelo Sredozemlja.

MLADI DVADESET I PET GODINA

M ladi dvadeset i pet godina.
Naša lubanja pred njihovim stopalima,
prezreo, opao plod.
Njihov kostur, zaognut pticama i krvlju,
okomica spuštena iz sunca
u naši čeonu kost.

OBEĆANA

O na se iz utrobe matere svoje nasmiješila
na me.
Zelena svjetlost bješe, Mediteran, predvečerje.
I ja sam se njoj nasmiješio, i poradovah se
njenom rođenju.

ONA POSLJEDNJA RIJEĆ

Neću izreći onu posljednju, najgorču riječ.
Cempres će niknut iz mojih stisnutih usta

KRATKO JE OVO LJETO

K ako je kratko ovo ljeto, Isuse.
Prostrijeljen brončanim kuršumima
na šljunku.

RUKO

Ruko
luko
ljubavi.

EVO KRV MOJA

Evo krv moja
kroz koštana okna
progledata:
Skaču vode, zmije i devojčice.
Evo krv moja
vidi.

LJUBAVNICA

Ljubavnice, crna zemlja
iz koje niču ljljanji.

Kako je kratko ovo ljeto, Isuse:
tri zrna ognja u trepacima.

Ni shvatio nisam, a već jesen,
led i tama.

krenuo u Srem da se javi svojoj komandi. Starac, opet, čim je kamion krenuo, pošao je na stanicu da se vrati kući u selo. Sve mi je to ispričala mala rodaka koja ih je pratila. To što mi ispričala uzmuto ponovo sav nemir koji se u meni počeo da stišava.

»Šta mu je trebalo, da odmah krene«, prebacih maloj rodaci.

Osetih da prigovaram samu da bih opravdao svoj popodnevni postupak, i zastideh se.

»Pa ti si rekao da mora da se javi komandi.«

Da, zaista, to sam stigao da kažem, ljutio sam se na sama sebe. Nije mi palo na pamet da ih zadržim, da im ja sam kažem da sačekaju dok se ne vratim, produžavaju se moj jetki umutarnji dijalog. Nemir me natera da još iste večeri ponovo potražim druga načelnika štaba. Nadoh ga u štabu, razgovarao je upravo s nekim od oficira o stanju na sremskom frontu. Stanje je bilo ozbiljno. Nasuprot starim iskusnim nemackim divizijama stajale su naše, popunjene teh mobilišanim i neobučenim mladićima, nabijenim u robove, u uslovima borbe na kakve u dotadanjem partizanskom ratovanju nisu bile navikle.

Ispričala mu šta se desilo posle našeg telefonskog razgovora.

»Ne brini, da mi samo podatke, sad će odmah narediti da upute depesu njegovoj jedinici. Narediće da ga odmah vratre«. On pozva dežurnog i zajedno mu objasništo šta i kako da javi štabu dečakove brigade. Pozvao sam njenog komandanta. Napomenusmo da ga i ja molim da odmah vrati mladića.

»Šta si toliko navalio«, podsmehnu mi se načelnik štaba. »Doći će taj tvoj jedinac još sutra pre mraka, pa ćemo mu zajedno praviti novi raspored. Dodeliće gao negde gde će biti sigurniji nego i ja i ti.«

Umoran, stigao sam u stan kasno. Ali dugo nisam mogao da zaspim. Misli su mi se stalno vraćale na današnji događaj. Ustao sam rano i krenuo na posao. Upozorio sam da mi odmah jave, čim stigne neka vest u vezi s mladićevim povratkom.

Celog prepodneva sam radio. Posla je bilo mnogo kao i inače tih dana. Bio sam siguran da će dečaka vratiti, pa ipak bio sam celo vreme nemiran, a nemiran sam postao još više kad oko podne stigao neke vesti o stanju na sremskom frontu. Pozvah telefonom kuću. O dečaku nije bilo novosti.

Čekao sam do mraka. Nervozan i nespokojan, raspitivao sam se svaki čas. Slutnje mi nisu dale mira. Dečak nije stigao, ni drugog dana. A onda, u kasnu susnežnu večer u štabu kod druga načelnika do kog sam zabrinut i nestripljiv navoratio, saznadoh Šta se desilo s njim. Stigao je pred štab svoje brigade još u toku noći. Prispeo je upravo u čas kad su Nemci izvršili diverziju i koristeći iznenadenje provallili duboko u pozadinu. Neki od oficira štaba pokupio je na brzinu sve koji su se tu našli. Iako je trebalo da se javi svojoj jedinici tek u toku sledećeg prepodneva krenuo je i on s njima u borbu. I tako, u toku tete mračne i vlažne sremske noći, negde u dubini starih hrastovih šuma, pao je uz mnoge druge. I niko nije mogao da kaže ni gde ni kako.

A meni, ostala je teška senka na onom što ljudi zovu savest. Ona me često uznemirava, iako pokušavam da tražim opravdavanje.

Gоворим tako sam sa sobom: Eto radi tvog nestripljenja i žurbe kolika se teška tragedija desila. A trebalo je samo malo strpljenja.

— Ali šta si ti kriv, pokušavam da se branim. Grizeš se kao da si ti izmislio rat. Uostalom, zar si ga tataro da se tako mlađi javi i krene s vojskom. Uostalom, možda mu je bilo sudeno i šta sam onda: ja tu mogao da izmenim?

— Sudbina? Zar postoji tako šta?! Kako to sad, »zar postoji?« Znaš i sam da su u nju toliki verovali u toku krvavih godina. Uostalom, čak i da si ga vratio ko zna da li bi preživeo. Ginuli su ljudi i u pozadinu.

— Ali kako je to prazan izgovor kad čovek ima ono što ljudi zovu savest. Kako malo i kako najčešće sa zadocnjem o njoj mislimo!

Vodim tako razgovor sam sa sobom, i uvek u tim časovima vidim pred sobom oči starca, oči punе očaja i prekora i gordu figuru golobradog dečaka. Da, zaista, trebalo je imati samo malo više strpljenja! Trebalo ih je mirno slušati. Radilo se o svega nekoliko minuta, a ti kako si postupio!

I tako, do današnjeg dana, često, naročito kad sam sam, vodim sa sobom tužan i mučan razgovor, i ne mogu da se smirim.

SAVEST

Todor VUJASINOVIĆ

treba videh njegovo golobrado dečačko lice. U očima male rođake videh krupne suze.

»Rekoh li da zbog ovog ne treba moliti«, čuh mladića kako govori starcu dok sam pritvarao vrata na kolima koja odmah krenuće. U polasku videh još jednom sve troje. Devojče kao da htede da me zauzavi. Mlađić je skidao sa starčevih leda tešku seosku torbu u koju su majka ili neko drugi natprali presvlaku i ponude sinu vojniku. Na mene nije više obraćao pažnju. Starac je i dalje nemoćno stajao. Blago i tužno se smešće, pratio je pokret kola. U stvari, gledao je uporno mene. Učini mi se kao da još očekuje da će zauzaviti kola, da će ga još saslušati i razumeti, da će mi pomoći. U njegovim očima videh opet ono isto očajanje i — prekor. I tad, dok su kola već punom brzinom odmicala kao da mi se razbistri u umornoj glavi. Setih se odjednom sveg onog što mi je rođaka uoči tog dana pričala. Pa to je onaj čovek, koji je već izgubio dva sina, prebacih sam sebi. Pričala mi je da mu je stariji, komesar čete, poginuo još prve godine ustanka. Lepseg momka nije bilo u selu. Služio je do rata u mornarici i valjda zbog toga zvali su ga »matroz«, setih se njenih reči. Srednjeg su mu pre godinu dana zaklali četnici. Najmladi i jedini, krenu jesensam sam, dobrovoljno, s jedinicama koje su prošle kroz selo i već u prvim borbama prilikom oslobođenja Beograda bio je teško ranjen. Nema ni šesnaest godina, setih se da mi je napomenula. I evo sad radi moje nestripljivosti i žurbe oticice noćas u Srem, u kaljave rovove u kojima je već toliko sličnih njemu palo. Ko zna da li će izneti glavu?

Svega tog setio sam se već u prvom trenu, čim su kola krenula. I zaista, već tad prebacio sam sebi što nisam našao načina da u miru saslušam ljude. Ljutio me što sam dozvolio da u grubim ratnim godinama i sam toliko ogrubim. Ali, mislio sam u sebi: ni oni kad sam ih pitao nisu mi ničim napomenuli ma šta, što bi me onako premoren i zaokupljenog drugim mislima podsetilo o kom ili o čem se radi. Jest, doduše, starac je rekao: »Pričali su ti što me je dosad snašlo«. Da, ali otkud ja da iz tog izvucem zaključak? Kog sve u to vreme nije svakakvo čudo snailzilo? Zašto mi nisu bar nešto određenije rekli?

Ali zar im nisam upravo ja na prečac preseka i skratio razgovor svojom žurbom i grubožu, počev da grdim sam sebe. Može se tražiti izgovor u grubostima rata, koje su me učinile grubim, ali ove je u pitanju čovek koji je već skoro sve izgubio. Reč je o njegovom sinu dečaku koji je ostao poslednje uzdanje onemocalom starcu. A trebalo je samo malo strpljenja i razumevanja!

Unutarnji nemir nije me ni na tren narušao. Ulice su hitro promicale i ja u jedan mah učinili polusvesno pokret da spustim ruku na šoferovo rame. Htedor da mu kažem da se vratimo. Ali se predomislih. Odmakli smo, već bili prilično. Ko zna da li bi ih još zatekli tamu gde smo ih ostavili, mislio sam. Uostalom, videću već nešto čim završim sa sastankom na koji sam žurio.

Potražiću ih odmah čim završim s dogovorom i sednicom, reših čvrsto.

Sećam se i danas te sednice. Nije počela na vreme. Čekali smo još neke drugove koji je trebalo da joj prisustvuju. Došao sam već ljutiti na sama sebe i to čekanje me još više ljutilo. »Mogao si da prepostaviš da će tako biti, a ti izmislio da toliko žuriš«, gundao sam u sebi. Pokušavao sam da pratim izlaganje drugova, ali su mi se misli stalno vraćale na starca i njegova sina. »E, brate, znaš da mi mogao bar malo pažljivije da ih saslušaš. Što im bar ne reče da te do većeras sačekaju.«

ILUSTRACIJE HALILA TIKVESE

Nestripljiv i nervozan. Ljutio sam se na neke koji su bili opširni u diskusiji, i zaista me obradovo i kao da mi je laknulo, kad se sednica završila. Požurio sam u stan. Tamo me je čekala cedulica koju je napisala moja rođaka. Kratki podaci. Ipak dovoljni da se dosta uradi. Telefonirao sam istog časa starom drugu, načelniku štaba. Objasnio sam mu o čemu se radi. Molio sam da dečaka prebacui u pozadinu. Razumeo je odmah.

»Zadrži ga i dostavi mi podatke«, reče kратko, »narediće još večeras da ga stave nama ovde na raspolaganje.«

Požurio sam u stan rođake. Prepostavljao sam da će ih tamo zateći. Radovalo me što će im doneti dobru vest. Na žalost, sve je ispalо drukčije. »Kasno«, reče mi rođaka, i njena reč kao da me ubode negde u dubinu grudi. Saznadoh sam da se mlađić pre pola sata pred komandom mesta ukrcao u nekakav vojni kamion i da je

